

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Hva kjennetegner et inkluderende menighetsfellesskap?

Et diakonifaglig spørsmål i lys av sosiologisk og teologisk teori.

Tåran Reindal

Veileder

Professor Harald Hegstad

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved

Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen

Det teologiske menighetsfakultet, våren 2014

AVH501: Masteravhandling (30 ECTS)]

Studieprogram Master i Diakoni

The four structural elements in the movement of embrace are opening the arms, waiting, closing the arms, and opening them again. For embrace to happen, all four must be there and they must follow one another on an unbroken timeline; stopping with the first two, opening and embrace, would abort the embrace, and stopping with the third, closing the arms, would pervert it from the act of love to an act of oppression and, paradoxically, exclusion. The four elements are then the four essential steps of an integrated movement.¹

Miroslav Volf

¹ Volf 1996:141.

Forord

Denne avhandlingen har gitt meg en unik mulighet til å fordype meg i det jeg opplever som noe av det viktigste og mest utfordrende ved det å være kirke; det kristne fellesskapet – der det sosiale og sakrale møtes.

Mitt håp er at denne avhandlingen kan være til inspirasjon både for meg selv i min fremtidige diakonale tjeneste, og for andre som brenner for det å bygge fellesskap.

Jeg vil takke veilederen min Harald Hegstad for engasjementet, de grundige tilbakemeldingene og for at han skrev den inspirerende boken *Den virkelige kirke*.

Jeg vil takke Hanna Sofie Johansen og Erlend Sørbø for språkvask og korrektur, og min bror Brage Molteberg Midtsund for et siste overblikk.

Jeg vil også takke min ektemann Ole Jørgen Reindal, for hans tålmodighet og lange dager hjemme med husarbeid og barn.

Til slutt vil jeg takke menigheten min Subchurch, som gir meg næring og idealer som det er verdt å strekke seg mot.

Oslo, 15.mai 2014

Innholdsliste

FORORD	3
1. INNLEDNING	6
1.1 Presentasjon av tema	6
1.1.1 Bakgrunn og relevans	7
1.1.2 Problemstilling	8
1.2 Metode	9
1.2.1 Oppbygging og disposisjon	9
1.2.2 Avgrensing og materiale	10
1.2.3 Begrepsavklaringer	11
2. SOSIOLOGISKE FORSTÅELSER AV INKLUDERENDE FELLESSKAP	13
2.1 Fellesskapets betydning og definisjon	13
2.1.1 Fellesskapets ulike former og størrelser	14
2.1.2 Ulike premisser for fellesskapsdannelse	15
2.2 utfordringer ved det å være fellesskap	17
2.2.1 Et individfokusert samfunn	17
2.2.2 Tilhørighet og avgrensing i endring	18
2.3 utfordringer ved det å være inkluderende	21
2.3.1 Årsaker til manglende inkludering	22
2.3.2 Kulturelle og kontekstuelle forskjeller	23
2.4 Oppsummering	25
3. TEOLOGISKE FORSTÅELSER AV INKLUDERENDE FELLESSKAP	26
3.1 Fellesskap i et teologisk perspektiv	26
3.1.1 Fellesskapets identitet i Kristus	28
3.1.2 Trinitarisk og kristologisk begrunnelse for fellesskap	29
3.1.3 Fellesskapet som empirisk og over-empirisk	30

3.2 Menighetsfellesskapets samlende elementer	32
3.2.1 Guds Ord og sakramentene som samlende.....	33
3.2.2 Troen og guddommelig nærvær som samlende	34
3.2.3 Elementer som inkluderer eller ekskluderer	34
3.3 Teologisk forståelse av kirkens diakonale oppdrag	37
3.3.1 Diakoni som en del av kirkens vesen.....	38
3.3.2 Diakoni som en spesifikk tjeneste	39
3.3.3 Diakonien målgruppe.....	40
3.4 Oppsummering	42
4. INKLUDERENDE FELLESSKAP SOM UTTRYKK FOR DIAKONIEN	43
4.1 Sosiologisk og teologisk bidrag til fellesskapsforståelsen.....	43
4.1.1 Menigheten som både et sosialt og sakralt fellesskap.....	45
4.1.2 Inkludering som både sosialt og sakralt.....	46
4.2 Hva kjennetegner et inkluderende menighetsfellesskap?	48
4.2.1 Tydelighet og tilgjengelighet	48
4.2.2 Rom for endring.....	49
4.2.3 Ulike relasjoner i samme fellesskap	50
4.2.4 Anerkjennelse og rom for individet.....	51
4.3 Inkluderende fellesskap som resultat av diakonal handling	53
4.3.1 Hvordan forstår vi inkludering i forhold til giver og mottaker?	54
4.3.2 Hvordan arbeider vi i spennet mellom ideal og praksis?.....	55
5. AVSLUTNING	57
6. LITTERATURLISTE	60

1. Innledning

1.1 Presentasjon av tema

Det kan oppleves sårt å stå utenfor et fellesskap som man ønsker å være en del av. Det gjør vondt hvis man ikke blir anerkjent, sett og inkludert. De fleste vil oppleve dette i løpet av livet, eller kanskje som en konstant følelse av at man ikke passer inn. Man føler seg annerledes. Det er flere grunner til at man kan føle seg annerledes, det kan handle om kulturforskjeller, funksjonshemminger, etnisk bakgrunn, eller ulike forventninger til hva et fellesskap skal være. Det er den fornemmelsen av at fellesskapet er utilgjengelig, at man er redd for å mene noe, for å ta plass. Kanskje blir man ekskludert fordi man ikke oppfyller kriteriene eller passer inn i rammene, eller kanskje ekskluderer man seg selv fordi man er redd for hva det vil innebære og være en del av fellesskapet.

Det finnes like mange fellesskap som det finnes mennesker, fordi vi alle på en eller annen måte er en del av et fellesskap. Likevel synes det å foregå en kamp mellom fellesskapet og individet. Vi vil ha friheten til å være de vi er og tro på det vi vil, samtidig som vi vil ha rom og anerkjennelse for dette i fellesskapet. Kirken er et fellesskap som ønsker å romme mange ulike mennesker, men hvem hører til der? Er kirken et fellesskap for alle eller bare for noen? Og hvem skal sørge for at kirken er inkluderende og har rom for mangfold?

Som diakonstudent har disse spørsmålene vokst i meg, og ikke minst på grunn av diakoniplanen fra 2007 som legger vekt på inkluderende fellesskap som et uttrykk for diakonien. Jeg tror de fleste vil være enig i at det å skape et inkluderende fellesskap er et viktig ideal å ha i kirken. Fellesskapet blant kristne baserer seg på budet om nestekjærlighet og Jesu oppfordring om at vi skal tjene hverandre slik som han har tjent oss. Historien *Jesus vasker disiplenes føtter* som vi finner i Joh 13, 1-17, formidler en grunnleggende del av diakoniens vesen; at diakoni handler om å tjene medmennesker, fra en posisjon som skaper likeverd og medmenneskelighet. Ytterligere forteller historien om *Den barmhjertige Samaritanen* i Luk 10, 25-36 oss at denne omsorgen og tjenesten også gjelder de ukjente og fremmede.² Ut fra dette kan vi forstå diakonien som tjeneste som er preget av en universell etikk som rommer alle mennesker. Temaet for denne avhandlingen er å finne svar på hvordan diakonien kan forstå sitt oppdrag og handle med utgangspunkt i dette, ved å studere sosiologiske og teologiske perspektiver som kan fortelle oss om betydningen av det å være et inkluderende fellesskap.

² Bibelen, Det Norske Bibelselskaps utg. 2011. Gjelder alle henvisninger til bibelske tekster i denne avhandlingen.

1.1.1 Bakgrunn og relevans

Diakoni er et felt som har blitt forsket mye på de senere årene, og som stadig utvikler seg både i profesjonalitet og størrelse. Den første diakoniplanen ble utformet og vedtatt på Kirkemøtet i 1987, og ble brukt de neste 20 årene som diakonidefinisjon både innenfor og utenfor Den norske kirke. Den la vekt på diakonien som kirkens medmenneskelige omsorg og fellesskapsbyggende arbeid, og rettet seg spesielt mot mennesker i nød.³ Diakonien har utviklet seg i løpet av disse årene, og derfor har det vært et ønske om å utvide diakoniens perspektiv. En ny definisjon ble vedtatt i 2007, fordi man mente den gamle definisjonen kunne antyde et skille mellom *oss* som givere og *dem* som mottakere, som ikke stod overens med diakoniforståelsen. I en ny plan ønsket man å definere diakonien mer i retning av at alle mennesker er likeverdige, og at alle mennesker trenger den omsorgen som diakonien kan bidra med. Den nye planen lød som følger: *Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og kommer til uttrykk gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet.*⁴

Utviklingen i diakoniforståelsen har skapt et bredere felt, og også gjort diakonien mer relevant på et større område. Det faglige formålet med denne avhandlingen er derfor å se på hvordan dimensjonene ved diakonien som blir beskrevet i den nye planen kan begrunnes i den teologiske og sosiologiske teorien som omfatter *inkluderende fellesskap*. Avhandlingens tema er relevant i den sammenheng der begrepet skal innvirke i det praktiske diakonifeltet, der hvor idealer og virkelighet møtes. Diakoniplanen fremhever ensomhet og mangel på tilhørighet som en utfordring mange står ovenfor i dag, og fellesskapsbyggende arbeid er kirkens svar på dette. Diakonien kan gjennom å bidra til et inkluderende fellesskap være med å styrke identiteten og oppfordre til delaktighet.⁵ Kari Karsrud Korslien skriver i sin artikkel *Anerkjennelsens plass i diakonien* at siden inkluderende fellesskap blir trukket frem som en sentral del av diakonidefinisjonen, bør det være et tema som blir prioritert i diakoniforskningen.⁶ Denne masteravhandlingen kan ikke nødvendigvis være et svar på dette, men likevel bekrefter dette at oppgavens problemstilling er aktuell og relevant. Mitt ønske er at avhandlingen skal være relevant i en kontekst der diakonien arbeider i et konkret og lokalt fellesskap.

³ Ifølge Jordheim 2009:13.

⁴ Ifølge Jordheim 2009:14. Heretter vil jeg henvise til denne planen som «diakoniplanen fra 2007» og «den nye diakoniplanen». Dette med ønske om variasjon i språket.

⁵ Korslien 2009:91.

⁶ Korslien 2009:95.

1.1.2 Problemstilling

I denne avhandlingen vil jeg fokusere på den delen av diakoniplanen fra 2007 som handler om inkluderende fellesskap. Diakoniplanen har fokus på mennesker som likeverdige og omsorgen som gjensidig, men fremhever også viktigheten av at menneskers nød ikke blir borte fra diakoniens fokus. Dette blir ikke nevnt eksplisitt i den nye definisjonen, men uttrykkes gjennom planens andre fokusområder, slik som kamp for rettferdighet.⁷ Det er viktig å spørre seg hvordan vi skal forstå inkluderende fellesskap som en diakonal dimensjon, og som en endring eller utvidelse av den tidligere diakoniforståelsen. For å kunne svare på dette diakonifaglige spørsmålet, vil jeg se på hva begrepet betyr i lys av sosiologisk og teologisk teori. Oppgaven har med dette utgangspunktet følgende problemstilling:

Hva kjennetegner et inkluderende menighetsfellesskap?

Gjennom å jobbe frem mot en konklusjon på problemstillingen ønsker jeg å finne svar på hvordan det diakonale feltet kan forstå sin tjeneste i forhold til dette, og hva vi bygger vår forståelse av begrepet på. Ved å gå dypere inn i forståelsen av begrepet i lys av teologi og sosiologi, ønsker jeg å finne ut om det ligger begrensninger for hvordan begrepet springer fra ideal til virkelighet. For å komme frem til en konklusjon på problemstillingen, vil jeg ta for meg følgende delspørsmål:

- Hva vil det si å være fellesskap?
- Hva vil det si at et fellesskap er inkluderende?
- Hvilke utfordringer kan vi møte når vi søker å skape inkluderende fellesskap?
- Hva innebærer det at inkluderende fellesskap er et uttrykk for diakonien?
- Hvordan skal diakonien handle for å skape inkluderende fellesskap?

⁷ Jordheim 2009:14.

1.2 Metode

For å komme frem til en konklusjon på oppgavens problemstilling, er det behov for å ha en metodisk fremgangsmåte. Denne avhandlingen er et litteraturstudium, og i møte med teorien har jeg valgt å benytte meg av den hermeneutiske metoden, som innebærer det man kaller utleggingskunst eller forklaringskunst.⁸ Jeg vil spesielt fokusere på en fremgangsmåte som kalles *den hermeneutiske sirkel*. Sylvi S. Hovdenak viser til Gilje & Grimen som sier at den hermeneutiske sirkel beskriver en type fortolkning av teksten der man stadig er i bevegelse mellom del og helhet. Det er en dynamisk veksling mellom det man skal fortolke, konteksten det skal fortolkes i, og ens egen forståelse. Disse er forbundet til hverandre i en bevegelse mot en dypere forståelse.⁹

En annen metode som ofte blir brukt i en diakonal sammenheng, er en modell som er hentet fra den latinamerikanske frigjøringssteologien: *se – bedømme – handle*. Denne metoden brukes som et nyttig redskap i sammenheng med planlegging og iverksettelse av de diakonale tjenestene og aktivitetene. Det første steget er å *se*, og handler om å hente kunnskap fra praksis og andre teoretiske disipliner for å få et reflektert bilde av sammenhengen ved den aktuelle diakonale aktiviteten. Det andre steget er å *bedømme* det man har funnet i teorien eller praksisen, og gjøre en fortolkning av det man har sett og lært med målet om å få en riktig forståelse. Det tredje steget er å *handle*, der man tar med seg det man har lært i de to første stegene inn i en diakonal praksis. I likhet med den hermeneutiske sirkelen veksler også denne metoden mellom å se de kritiske perspektivene og spørsmålene i sammenheng med hver enkelt del og den store helheten. Den har et dynamisk forhold til metodens rekkefølge, og stegene er en del av en sirkulær prosess.¹⁰ Jeg vil utdype min bruk av den sistnevnte metoden i neste avsnitt.

1.2.1 Oppbygging og disposisjon

Oppgaven som helhet består av fem deler, der første del er innledningskapittelet hvor jeg presenterer oppgavens tema, problemstilling og metode. Hoveddelen av oppgaven bygger på en tredelt struktur basert på modellen *se – bedømme – handle*.¹¹ Kapittel 2 og 3 baserer seg på modellens første steg – *se*, der jeg vil redegjøre for sosiologisk og teologisk teori som kan bidra til en forståelse av oppgavens problemstilling. Videre vil kapittel 4 ta for seg hvordan vi kan *bedømme* og *handle* ut fra den kunnskapen som har blitt redegjort for. Selv om dette er hovedstrukturen i oppgaven, vil avhandlingen bære preg av en sirkulær tenkning, og en veksling mellom

⁸ Hovdenak 2006:81.

⁹ Ifølge Hovdenak 2006:82.

¹⁰ Nordstokke 2010:59-60.

¹¹ Jf 1.2.

perspektivene slik den hermeneutiske sirkelen åpner opp for. Jeg har valgt en slik metode, fordi de diakonale aktivitetene i stor grad er knyttet til den kontekstuelle og den konkrete praksisen man står i. Dette gjør at det i noen tilfeller vil være nyttig å veksle mellom teori og den praksisen som dannes gjennom min egen forståelse og som de teoretiske kildene foreslår. Kapittel 5 vil være avslutningen av oppgaven, der jeg oppsummerer mine funn og svarer på problemstillingen. Avslutningen vil også legge frem nye problemstillinger som har kommet frem gjennom arbeidet, og forslag til videre forskning.

1.2.2 Avgrensning og materiale

Avhandlingens tema har en stor bredde, og har mange potensielle innfallsvinkler. Jeg har valgt å avgrense oppgaven ved kun å fokusere på sosiologisk og teologisk teori, noe som utelukker blant annet det psykologiske perspektivet som kunne vært relevant. Jeg anser både ekklesiologi og diakoni som en del av det teologiske feltet. Harald Hegstad beskriver det å forstå menighetsfellesskapet i lys av sosiologien som et *utenfraperspektiv*, og teologien som et *innenfraperspektiv*. Dette fordi en sosiologisk forklaring på menighetsfellesskapet ikke vil komme stort lenger enn å beskrive de mellommenneskelige fenomenene og aktivitetene, mens teologien bygger på at menneskene i menighetsfellesskapet står «i et bestemt forhold til Gud og hans gjerning i verden». ¹² Dette utelukker likevel ikke at disse to perspektivene kan svare til hverandre og være to sider av samme sak, og dermed kan bidra til å gi et mer helhetlig svar.

Sosiologien tar for seg grunnelementene samfunnet er bygd opp av, og hva som er felles for alt sosialt liv. Den går bak fasadene, og avslører både likheter og forskjeller i det sosiale systemet. ¹³ Sosiologien fokuserer ikke nødvendigvis på et spesifikt område av virkeligheten, men særkjennes ved sitt bestemte perspektiv på menneskers sosiale virkelighet og hvordan mennesker forholder seg til hverandre. ¹⁴

Teologien tar for seg kjernen i den kristne tro, og vil i denne oppgaven bidra med en forståelse av kirken som det konkrete fellesskapet problemstillingen retter seg mot. Hegstad viser til Don Browning som deler opp de teologiske disipliner i fire faser når man arbeider seg frem mot en teologisk forståelse. Den første fasen er deskriptiv teologi, som forsøker å forstå den faktiske kirkevirkeligheten og som er avhengig av at man knytter sin forståelse opp mot andre vitenskaper – i dette tilfellet sosiologi. Den andre fasen er å se kirken i et historisk perspektiv, for å forstå hvor

¹² Hegstad 2009:19.

¹³ Repstad 2007:17.

¹⁴ Hegstad 2009:51.

den kommer fra og har blitt formet av historien. Den tredje er systematisk teologi, som jobber med de læremessige og dogmatiske sidene ved kirken, og til slutt strategisk praktisk teologi, som drøfter hvordan kirken kan formes og forbedres i retning av hva den er kalt til å være.¹⁵ For å få en helhetlig teologisk forståelse av en problemstilling, bør alle disse fasene være representert.

Jeg vil avgrense oppgavens tema til å gjelde det fellesskapet vi finner i menigheten, selv om dette ikke utelukker at noen av konklusjonene også gjelder for de sekulære fellesskap, andre religiøse fellesskap eller kristne institusjoner og organisasjoner. I den sosiologiske redegjørelsen vil dette være spesielt gjeldende, siden sosiologien først og fremst tar for seg fellesnevnerne som gjelder alle fellesskap.

Når det gjelder materiale, har jeg noen hovedkilder som jeg henter mesteparten av det teoretiske materialet fra. I den sosiologiske delen er min hovedkilde boken *Om gemenskap* skrevet av teolog og sosiolog Anders P. Lundberg. Denne boken gir et innblikk i sosiologiske forståelser av det å leve i flere ulike typer fellesskap, og utfordringene ved dette. Bøkene *Fellesskapets fundament* av Håkon Lorentzen og *Exclusion & Embrace* av Miroslav Volf er også viktige kilder i denne delen, og tar for seg fellesskapets kjennetegn og utfordringer i den moderne tid. I den teologiske delen av oppgaven er mine hovedkilder Harald Hegstad med boken *Den virkelige kirke*, som beskriver det ekklesiologiske perspektivet på fellesskapet, og Miroslav Volf med sin andre bok *After Our Likeness*. I tillegg vil jeg hente teori som går mer direkte på diakonibegrepet fra ulike artikler i bøkene *Diakoni en kritisk lesebok* (red) Kai Ingolf Johannessen et al., og *Kirke nå* (red) Stephanie Dietrich et al., som begge bidrar med perspektiv der sosiologien og teologien skal møte den praktiske diakonale virkeligheten.

1.2.3 Begrepsavklaringer

Diakoni – Oppgavens tema bygger på og utforske diakoniplanen, som beskriver diakoni som evangeliet i handling, med nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet som uttrykk for dette. Diakoni er et gresk begrep som betyr *tjeneste*, og har ofte blitt satt i sammenheng med kirkens omsorg. Likevel blir ordet brukt på mange ulike måter i nytestamentlige tekster, både i en konkret forstand eller med en vid betydning.¹⁶ Dette gjør at man gjerne snakker om diakoni både som en del av kirkens vesen og som en spesifikk tjeneste. Jeg vil gå nærmere inn på dette i kapittel 3.3, fordi jeg opplever at forståelsen av diakonibegrepet er et av kjernespørsmålene i hvordan vi skal forstå inkluderende fellesskap som et diakonalt uttrykk.

¹⁵ Ifølge Hegstad 2009:11.

¹⁶ Fanuelsen 2009:144-145

Fellesskap – Når jeg bruker ordet *fellesskap* tar jeg utgangspunkt i at dette først og fremst er noe sosialt som skjer mellom mennesker. Dette fordi jeg oppfatter at diakoniplanen bruker dette begrepet i sammenheng med sosiale utfordringer i en konkret menneskelig sammenheng. Når dette er sagt vil jeg også gå inn på synergien mellom det sosiale fellesskapet og det sakrale, og vise til at dette kan være to sider av samme sak. Avhandlingen handler først og fremst om menighetsfellesskapet, men jeg tar utgangspunkt i at også dette fellesskapet kan komme i mange ulike former og størrelser og kan inneholde ulike former for relasjoner.

Kirken og menighet – Jeg vil bruke begrepet kirke og menighet om hverandre, kun med intensjon om å få en variasjon i språket. Mitt utgangspunkt er at disse ordene betyr det samme.

Jeg vil også forholde meg til kirkebegrepet som en beskrivelse av det konkrete menneskelige fellesskapet, selv om jeg ikke utelukker dens usynlige dimensjoner. Jeg vil gå dypere inn på dette i kapittel 3.1 og i avsnitt 4.1.1, fordi vår forståelse av kirken som fellesskap er både relevant og berikende i møte med avhandlingens problemstilling. En del av oppgavens teori bygger på luthersk tradisjon, men min henvisning til kirken gjelder kristne fellesskap generelt.

Inkludering – Mitt utgangspunkt er Volf's forståelse av inkludering, som innebærer å omfavne og omfatte mennesker. Å bli omfavnet gir en opplevelse av å bli tatt vare på, som er inspirert av hvordan Gud omfavner oss. Å bli omfattet handler om å få være en del av noe og at det som skjer involverer deg. Volf mener at inkludering både kan ha positive sider og negative utfordringer.¹⁷ Dette vil jeg utdype nærmere i kapittel 2.3.

¹⁷ Volf 1996:141-145.

2. Sosiologiske forståelser av inkluderende fellesskap

I denne delen av avhandlingen gjør jeg rede for hvordan vi kan forstå *inkluderende fellesskap* i lys av sosiologisk teori. Jeg fokuserer hovedsakelig på sosiologi som handler om mennesker og grupper i sosiale sammenhenger, og ikke først og fremst om mennesket som individ. For å kunne utforske hva som kjennetegner et inkluderende fellesskap, vil jeg først og fremst fokusere på ordet *fellesskap* og hvordan dette begrepet blir forstått i sosiologisk teori. Ordet *inkludering* vil deretter bli satt i sammenheng med fellesskapsforståelsen jeg kommer frem til, for å se på om disse to ordene i sammenheng utgjør noe mer eller annet. Jeg tar utgangspunkt i at det å forstå hva begrepet fellesskap betyr, innebærer å finne ut hvordan det oppstår og hvorfor mennesker har fellesskap med hverandre. Hensikten med å gå inn i en sosiologisk forståelse av dette begrepet, er å få en større forståelse av hvordan vi i diakonien kan forstå menighetsfellesskapet som et sosialt fellesskap, og hva som gjør at mennesker tiltrekkes av dette fellesskapet og føler seg inkludert som en del av det.

2.1 Fellesskapets betydning og definisjon

Begrepet fellesskap er en beskrivelse av menneskers sameksistens og relasjoner til andre mennesker. Mennesker er sosiale vesen, og har alltid levd i fellesskap med hverandre. Både fordi vi har behov for fellesskap for å overleve, og fordi vi har behov for å høre til og ha forpliktende relasjoner.¹⁸ Relasjonene våre starter allerede da vi blir født og har behov for foreldre og familie. Etterhvert kommer flere relasjoner gjennom skole og naboer, noen flyktige og noen stabile, noen viktige og noen mindre betydningsfulle.¹⁹ Håkon Lorentzen skriver at mange forskere skiller mellom de fellesskapene som er valgt, og de som er ikke-reflekterte. Han viser til Luhmann som bruker begrepene *konstituerende-* og *koordinerende fellesskap* som beskrivelse på nettopp dette. De konstituerende fellesskapene danner identiteten, og er naturlige fellesskap som man blir født inn i. De koordinerende fellesskapene er der identiteten formes og vedlikeholdes, og er de fellesskapene man i større grad velger å bli en del av.²⁰

Den Tyske sosiologen Ferdinand Tönnies beskriver noe av det samme, men bruker begrepene *fellesskap* og *samfunn*. Fellesskapet er det du er født inn i, mens samfunnet er det du går inn i som fremmed. Fellesskapet varer livet ut, mens samfunnet er noe forbigående.²¹ Fellesskap oppstår i møtet mellom mennesker, og det påvirker oss hvem vi er i fellesskap med. De får betydning for våre liv, og vi klarer ikke være upåvirket av det fellesskapet vi er en del av, om det er små eller store

¹⁸ Bø & Schiefloe 2007:13.

¹⁹ Bø & Schiefloe 2007:22.

²⁰ Lorentzen 2005:55.

²¹ Ifølge Lundberg 2005:62.

fellesskap. Lundberg sier at hans mål i arbeidet med å definere hva et fellesskap er, handler om «att visa på att människan är en social varelse, betingad av den sociala kontext hon står i». ²² Videre mener han at fellesskap har egenskapen til å kunne se mennesker og bekrefte det. Det har også en mulighet til å gjøre en kollektiv handling, gjennom at man som fellesskap tar seg av problemer i omgivelsen eller er en stemme for problemstillinger som enkeltindivider ikke ville kunne si med like stor styrke. ²³ Fellesskapene vi er en del av har dermed en uvurderlig verdi for oss mennesker, og er en del av hvordan vi formes som individer og lever våre liv.

2.1.1 Fellesskapets ulike former og størrelser

Fellesskap kommer i mange ulike former og størrelser, også når vi ser på menighetsfellesskapet i et sosiologisk perspektiv. Lundberg bruker en todelt definisjon som han kaller *løse* – og *stabile* ²⁴ fellesskap. Med løse fellesskap mener han det som er fritt, uten tvang og en spontan relasjon mellom mennesker som møtes rundt et spesifikt felles referansepunkt. Stabile fellesskap preges av ideologi, er mer eller mindre en organisert base med tydelige og faste konturer, og baserer seg på en fellesskaplig handlingskraft. ²⁵ Lundberg mener det i *stabile* fellesskap er grobunn for tillit, initiativ og engasjement i samfunnsspørsmål og andre menneskers ve og vel. ²⁶

Bø & Schiefloe har en annen todeling av formene for fellesskap, og bruker begrepene *inn-* og *utgrupper* som beskrivelse av dette. Inngruppen er eksklusive og definerer gjerne mennesker som innenfor eller utenfor. De er oftest et stabilt fellesskap, samles gjerne rundt felles interesser, holdninger, verdier og gjensidige forventninger. Dette kan skje både spontant eller over lengre tid. Inngruppene definerer hvem utgruppene er ut fra hvem de opplever som en del av fellesskapet eller i en annen sosial kategori. En inngruppe i form av et politisk parti, vil tenke at de som ikke er medlemmer er utenfor. ²⁷ Utgruppene er som resultat av dette alle de som er utenfor, som i perspektiv fra inngruppen ikke tilhører fellesskapet.

En tredje oppdeling finner vi hos filosofen Friedrich Hegel som deler opp samfunnet i tre ulike fellesskap-størrelser: *familien*, *det sivile samfunn* og *nasjonalstaten*. Ifølge Hegel er det i det sivile samfunnet vi finner religiøse fellesskap, institusjoner, og alle typer sosiale enheter som står utenfor stat og familie. ²⁸ Menighetsfellesskapet er ifølge denne oppdelingen en del av det sivile samfunnet,

²² Lundberg 2005:67.

²³ Lundberg 2005:19.

²⁴ På originalspråket svensk: *ledig och stabil gemenskap*. Jeg har oversatt ordet *ledig* til *løst*, fordi jeg opplever at dette fungerer bedre på norsk.

²⁵ Lundberg 2005:130.

²⁶ Lundberg 2005:19.

²⁷ Bø & Schiefloe 2007:17.

²⁸ Ifølge Lorentzen 2004:19.

og regnes ikke som en del av det konstituerende fellesskapet vi finner i familie eller staten. Det er et fellesskap vi velger.

Disse tre måtene å dele opp fellesskapets form og størrelser underbygger en forståelse av at fellesskapsbegrepet kan deles opp i mange ulike kategorier. Ifølge disse kategoriene kommer det frem at menighetsfellesskapet kan forstås som en del av sivilsamfunnet og at kirken i første øyekast kan oppfattes som en inngruppe på grunn av sine felles holdninger og verdier som de samles om. Mindre opplagt er det hvor kirken plasserer seg i Lundbergs definisjon av løse og stabile fellesskap. Dette vil jeg diskutere videre i avsnitt 4.2.3, der jeg ser nærmere på hva slags relasjoner menighetsfellesskapet rommer.

2.1.2 Ulike premisser for fellesskapsdannelse

Fellesskap kan oppstå på mange ulike måter, noe som vil være påvirket av den konteksten man står i. Bø & Schifloe beskriver tre hovedgrupper av faktorer som påvirker dannelsen av fellesskap, som bygger på Claude S. Fischer *choice-constraint* teori. Den første gruppen er *personlige egenskaper*, der personlighetstrekk kan være avgjørende for hvordan relasjonsbyggingen skjer. Dette kan være om man er utadvendt og oppsøkende, eller innadvendt og forsiktig. Den andre gruppen er *tilskrevne egenskaper* der man kan bli tiltrukket av et fellesskap gjennom en felles plattform slik som kulturell bakgrunn, etnisitet, status og slektskap. Den tredje gruppen er *kontekstuelle forhold* som ikke nødvendigvis er noe man har mulighet til å styre over, men som er avhengig av at fellesskapet er fysisk tilgjengelig, og om man har tid og mulighet til å være i en aktiv relasjon med de som tilhører fellesskapet.²⁹ Disse faktorene påvirker, og gjør fellesskapene avhengig av å være fleksible og tilpassningsdyktige i møte med deltakerne.

Premissene for hvordan fellesskap dannes er også forbundet med den tiden vi lever i. Lundberg redegjør for to eksempler på nye former for fellesskapsdannelse som vi ser i det moderne samfunnet. Det første er opplevelsessamfunnet³⁰, som er en forståelse hentet fra den tyske sosiologen Gerhard Schulze. Han mener at samfunnets modernisering i form av sosiale medier har gjort subjektet mer opplevelse-fokusert. Mulighetene for hvordan man vil fremstå og hvordan man vil leve livet sitt er ikke lenger styrt av autoriteter eller fornuft, men av hva man instinktivt kjenner er viktig for en selv. Utfordringen med denne utviklingen er at det legger store deler av ansvaret hos den enkelte på å finne sitt fellesskap, og krever at man har egenskaper som beskytter en når man velger feil. Et opplevelse-fokus utsetter individet for å oppleve skuffelse når det ikke ble som håpet,

²⁹ Bø & Schiefloe 2007:88-90.

³⁰ På originalspråket tysk: *Die Erlebnisgesellschaft*

eller det kan gi en stor usikkerhet på hvilke opplevelser som er verdt å forfølge.³¹ Det andre eksempelet Lundberg trekker frem er estetisering, som handler om de visuelle og ytre virkemidlene vi mennesker kan bruke for å komme i kontakt med hverandre. Han viser til Jean Baudrillard som mener at vår virkelighet har forandret seg i form av at bilder har inntatt livene våre. Vi lever ikke bare i en fysisk virkelighet, men i en *hypervirkelighet*³² som preges av media, internett og virtuelle uttrykk. I hypervirkeligheten kan vi skape et bilde av oss selv, endre eller fremheve vår egen estetikk for å komme i kontakt med likesinnede. Når denne virkeligheten inntar livene våre, vil naturlig nok forutsetningene for fellesskapsdannelse endre seg. Baudrillard vil gå så langt som å si at teorier om klasse og sosiale relasjoner har kollapset i det nye simultansamfunnet. Det mener han igjen innebærer at det er problematisk å samle fellesskap som brenner for det samme, fordi man blir oversvømt av informasjon og muligheter.³³

Heiene & Thorbjørnsen bekrefter noe av det samme, og utdyper at vi i det postmoderne samfunnet ikke lenger tenker på virkeligheten som sammenhengende og stabil, men som et mangfold av bilder som kan settes opp mot hverandre. Det estetiske blir større enn det etiske, og det blir viktigere å symbolisere livsstil gjennom ytre virkemidler. De viser til Michel Maffesoli, som har en noe mer positiv holdning til denne utviklingen enn det Baudrillard har, og som mener at den nye sosiale ordningen også har potensiale til å være samlende. Ifølge Maffesoli handler ikke fellesskap og tilhørighet lenger om politikk og økonomiske likheter, men det han kaller en *empatisk sosialitet* som handler om følelser og stemning.³⁴ I likhet med Maffesoli er Lorentzen optimistisk i møte med den moderne utviklingen, og mener det sivile samfunnet fremdeles vil samles for å engasjere seg i noe utenfor seg selv og sine egne private interesser. Det kan for eksempel være et politisk prosjekt der entusiasmen sprer seg og det skapes et fellesskap rundt en kampsak.³⁵ Det virker som at Maffesoli og Lorentzen er enige om at den moderne utviklingen ikke har endret årsaken til at fellesskapene dannes, men heller endret måten de oppstår og hvordan mennesker går frem for å finne sitt fellesskap.

³¹ Ifølge Lundberg 2005:95.

³² Innenfor postmodernistisk filosofi brukes begrepet *hypervirkelighet* som en betegnelse på en manglende evne til å skille mellom virkelighet og fantasi. Hentet 13.05.14 fra Wikipedia: [HYPERLINK http://no.wikipedia.org/wiki/Hypervirkelighet](http://no.wikipedia.org/wiki/Hypervirkelighet).

³³ Ifølge Lundberg 2005:94

³⁴ Heiene & Thorbjørnsen 2001:20.

³⁵ Lorentzen 2004:18.

2.2 utfordringer ved det å være fellesskap

Vi har sett at forståelsen av det å være et fellesskap er mangfoldig, og at det oppstår i ulike former og av ulike årsaker. De aller fleste i vårt samfunn vil være enige om at fellesskap er noe positivt som vi mennesker er avhengige av både for å overleve og for å kunne ha et velfungerende liv. Dette utelukker likevel ikke at det er mange utfordringer ved det å være fellesskap, og vi ser flere eksempler på dette i vår historie. Et eksempel er hvordan forståelsen av det tradisjonelle fellesskapet i lokalsamfunnet ble utfordret av en økt industrialiseringen og urbaniseringen på 1800-tallet. Før dette var det vanlig at man ble i den bygda man kom fra, holdt sammen med familien og arvet foreldrenes status og posisjon i samfunnet. Når dette ikke lenger var tilfellet kom det nye behov for fellesskapsdannelse, og som et resultat blomstret det opp organisasjoner som samlet mennesker rundt felles interesser og kampsaker. Lundberg mener at det i nyere tid er postmodernismen som er den største utfordringen for fellesskapet, ved at den har flyttet fokuset vårt fra det etiske behovsbaserte, til estetikk og konsumering.³⁶

Stephanie Dietrich bekrefter noe av det samme, og mener at nyere sosiologisk forskning viser et europeisk samfunn preget av individualisme og sviktende ønske om å forplikte seg til et fellesskap, både i kirkelige og sekulære sammenhenger.³⁷ Denne utviklingen har også gjort at kirkens fellesskap har fått en annen rolle. Det siste århundret har den beveget seg fra å være en selvsagt kilde til moralske normer og en sammenflettet del av samfunnet, til å være en egen institusjon som selv kan oppleve å stå på sidelinjen og som er preget av valgfrihet og postmodernisme.³⁸ Selv om dette i hovedsak kan sees på som en positiv utvikling, medfører det også nye utfordringer i hvordan vi forstår dette fellesskapet. Fra å være en kirke der det er en selvfølge at alle er med, ligner det mer et løst fellesskap der en velger å være med ut fra sine egne ønsker og behov der og da.

I fortsettelsen av dette vil jeg redegjøre for to punkter som er utfordringer vi møter når vi skal danne fellesskap i dagens samfunn. Det første jeg vil se på er den økte individualiseringen, og deretter hvordan vår forståelse av tilhørighet og avgrensing er i endring.

2.2.1 Et individfokusert samfunn

Individualisering har vært et sentralt begrep i sosiologien siden begynnelsen av 1800-tallet og frem til i dag, men betydningen av begrepet har vært i stadig endring. I begynnelsen handlet begrepet om å se individet i det store kollektivet, som selvstendig og som en egen organisme. Lundberg skriver at noen vil påpeke at denne prosessen startet i Det Nye testamente og ble forsterket gjennom

³⁶ Lundberg 2007:131

³⁷ Dietrich 2011:51.

³⁸ Heiene & Thorbjørnsen 2001:20.

reformasjonen på 1500-tallet. I ettertid har individualisering fått en rekke andre betydninger, slik som at individet står fritt fra alle sosiale bånd og nettverk, og at det har blitt selvstendig og autonom til det å kunne gjøre beslutninger i eget liv.³⁹

Lundberg mener at det i en forenklet forståelse kan tenkes at det er to typer individualisme. Den ene varianten innebærer en forståelse av individets eksistens som uavhengig av kollektivet og av sosial innvirkning. Han skriver «Här är individens ansvar för den allmänna välfärden begränsat till ett kontrakt som reglerar vissa minimalistiska gemensamheter».⁴⁰ I den andre typen individualisme tenkes individet som selvstendig til å kunne ta moralsk og politisk ansvar, samt kapabel til å eksistere innenfor rammen av et kollektiv eller fellesskap. Ifølge dette synet er ikke individet utenfor et fellesskap, men kan like fullt være individ i fellesskapet. Lundberg slutter seg til denne forståelsen, og mener at det går an å tenke at individualisme og fellesskap kan stå sammen. Han mener også at fellesskapet kan bidra til individets utfoldelse, hvis det klarer å romme individets verdighet, tankefrihet, privatliv og selvutvikling.⁴¹

Individualiseringen trenger ikke være en trussel mot fellesskapet, men skaper en utfordring med tanke på hva fellesskapet skal romme. Lorentzen viser til den franske filosofen Alain Renauds som hevder at vi har gått fra en kollektiv realisering der valgmuligheter utformes i fellesskap, til et individuelt fokus der vi søker innover for å realisere eget liv på egne premisser. Sånn sett har vi gått fra å bli formet av kollektive idealer og visjoner, til å formulere egne visjoner og mål. Utfordringen blir å kunne romme denne utviklingen, samtidig som man ivaretar det kollektive engasjementet som risikerer å bli nedprioritert i møte med vår egen selvrealisering.⁴² En annen utfordring som kommer i kjølevannet av dette, er hvem som skal ta ansvar for de varige fellesskapene hvis individualiseringen legger ansvaret for egen lykke og overlevelse over på individet. Hvem skal bygge de stabile sosiale miljøene som ivaretar deltagerne og gir en meningsfull tilhørighet?⁴³ Individualiseringen legger ansvaret over på enkeltpersoner om å velge fellesskap, og dette kan potensielt øke behovet for en tydelig invitasjon. Dette underbygger viktigheten av at institusjoner også går inn i dannelsen av fellesskap, slik som organisasjoner og menigheter.

2.2.2 Tilhørighet og avgrensing i endring

Lundberg hevder at våre tanker om tilhørighet og fellesskap har endret seg i tråd med individualiseringen og postmodernismen. Han viser blant annet til Adrienne Sörbom, Mike

³⁹ Lundberg 2005:44-45.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Lundberg 2005:59.

⁴² Lorentzen 2004:64-65

⁴³ Lundberg 2005:18. Videre drøfting av dette i kapittel 4.3.

Featherstone og Jean Baudrillard for å underbygge dette. Sörboms oppdagelse er at engasjementet hos mennesker ikke nødvendigvis har avtatt, men at det har endret seg på den måten at man ikke opplever inndelingene av grupper eller kollektiv like relevante. De postmodernistiske verdiene har prioriteringer slik som livskvalitet og selvrealisering. Et eksempel på dette er forskning som viser at for ungdom er det å være medlem av et politisk parti en synkende prioritet. Dette betyr ikke nødvendigvis at interessen for politikk er synkende, men at man finner andre måter å engasjere seg enn å binde seg til et engasjement gjennom medlemskap.⁴⁴ Featherstone hevder at det har skjedd en oppløsning av grensene mellom virkelighet og kunst, og at distinksjonen mellom de ulike kulturlagene forsvinner mer og mer. Statusen ligger ikke i like stor grad i det sosiale og økonomiske, og derfor kan det være andre koder og sammensetninger som gir status. Baudrillards teori er at disse endringene er et resultat av at vi lever i en hypervirkelighet⁴⁵ som setter fokus på det estetiske og forestilte. Han mener at denne nye realiteten gir et annet bilde av hva som er pent og stygt, og hva som er rett og galt. Media har en sentral rolle i å legge føringene for dette, og gjør at vi kan slite med å ha kontakt med vår menneskelige virkelighet.⁴⁶ Sörbom, Featherstone og Baudrillards teorier underbygger Lundbergs påstand om at samfunnet har gått fra å være opptatt av den kollektive tilhørigheten, til å være mer fokusert på individets realisering og slik en fremstår i en simultanvirkelighet.

Selv om endringene Lundberg peker på har stor påvirkningskraft i samfunnet vårt generelt, vil dette variere i forhold til hvordan man forstår fellesskapets posisjon og verdi. Lorentzen beskriver noe av dette i lys av nyliberalistisk⁴⁷ og kommunitaristisk⁴⁸ ideologi. På den ene siden kjemper nyliberalismen for personlig frihet og retten til selvutfoldelse, mens kommunitarismen på den andre siden argumenterer for at «de liberale frihetsidealene undergraver folks tilhørighet til lokale fellesskap».⁴⁹ Kommunitaristene mener at vektleggingen av individuelle rettigheter kan gjøre at den sosiale solidariteten oppløses. Dette innebærer at de har et kontekstuel syn på mennesket, og på den måten ser mennesket som forankret i sin sosiale og kulturelle bakgrunn. Striden mellom kommunitaristene og nyliberalistene går ofte på at de nyliberale fremhever individets rett til å velge

⁴⁴ Lundberg 2005:15-16

⁴⁵ Jf. 2.1.2. og fotnote 32.

⁴⁶ Ifølge Lundberg 2005:91-92

⁴⁷ Nyliberalisme er en retning innenfor økonomisk og politisk tenkning siden 1930-tallet. Stikkord: fri konkurranse, effektiv offentlig kontroll, frihet til å realisere egne mål. Hentet 10.05.14 fra Det store norske leksikon: [HYPERLINK http://snl.no/nyliberalisme](http://snl.no/nyliberalisme).

⁴⁸ Kommunitarisme er en retning innenfor politisk filosofi som tar utgangspunkt i tanken om det sosiale lokalmiljøet som samfunnets grunnleggende enhet. Avledet av det engelske begrepet *community*, som betyr nærsamfunn. Hentet 10.05.14 fra Det store norske leksikon: [HYPERLINK http://snl.no/kommunitarisme](http://snl.no/kommunitarisme).

⁴⁹ Lorentzen 2004:33.

eget liv og fremtid, mens kommunitaristene peker på ansvaret vi har for hverandre.⁵⁰ Lorentzen viser med denne fremleggingen at vår måte å forstå tilhørighet og avgrensing ikke bare er påvirket av den tiden vi er i, men også av hvilke ideologiske retninger vi forholder oss.

⁵⁰ Lorentzen 2004:33-34.

2.3 utfordringer ved det å være inkluderende

Vi har nå sett på flere forståelser av begrepet fellesskap og utfordringer ved dette. Videre vil jeg se på hva som skjer når *inkludering* blir satt i sammenheng med vår forståelse av hvordan fellesskapet skapes og hva det skal romme. Min oppfatning er at det er vanskelig å finne sosiologisk teori som dekker disse to begrepene i sammenheng på en konkret og ryddig måte. Derfor vil jeg også benytte meg av begrepets motsetning, *eksklusjon*, som kan sette lys på hva som skjer når inkludering ikke er en del av fellesskapets norm.

Alan Wolfe mener at vår forståelse av inkludering er påvirket av to ulike grener. Den ene grenen er de han kaller *hyperdemokratiske poststrukturalister*⁵¹, som mener eksklusjon er utilgivelig. Det vil si at de opprøres av all type gruppetilhørighet som skaper grenser mellom de som er med og de som ikke er en del av fellesskapet. Den andre grenen kaller han for de *hypersosiologiske kommunitaristene*⁵², som mener ekskludering er noe som er over alt og som ikke kan unngås. Derfor vil fellesskap alltid ha rammer som gjør at noen er innenfor og andre er utenfor.⁵³ Disse to grenene blir fremstilt som ekstreme ytterpunkter, og det finnes naturlig nok flere måter å forstå inkludering på. Likevel tydeliggjør de det vanskelige valget inkluderingen står ovenfor, mellom det å risikere kaos uten grenser eller å sette rammer som står i fare for å undertrykke individet. Volf argumenterer for noe av det samme som den sistnevnte grenen, og mener at idealet om å fjerne rammene for å skape inkludering kan føre til at vi sliter med å finne ut hva som er verdt å kjempe for. Han mener at intelligent kamp mot eksklusjon krever en rekke kategorier og normative kriterier som hjelper oss å skille mellom undertrykte identiteter og praksiser. Mangelen på rammer rundt fellesskapet vil ikke skape mer inkludering og en mer åpen vei inn, men bare mer forvirring og mangel på substans.⁵⁴

Lorentzen beskriver noe lignende om at fellesskapet rammer kan gjøre at noen føler seg ekskludert, men samtidig kan bidra til en sterk *vi-følelse* som gir fellesskapet en stabilitet:

De sivile fellesskapene binder sammen mennesker med felles interesser, trosoppfatninger og kulturell bakgrunn. Samvær, aktiviteter og samtale skaper nærhet og bånd mellom dem som deltar. Gjennom aktivitetene oppstår en 'vi-følelse', en avgrensing mot 'de andre'. Følelsen av å være et 'vi' er kanskje en av de sterkeste sidene ved sivile fellesskap og utestengingen av 'de andre' det svakeste'.⁵⁵

⁵¹ Poststrukturalisme er en samlebetegnelse for en reaksjon mot fransk strukturalisme, som hadde en overdreven tro på vitenskapelige og systematiske forklaringer. Beslektet med *postmodernisme*. Hentet 13.05.14 fra Det store norske leksikon. HYPERLINK: <http://snl.no/poststrukturalisme>

⁵² Begrepsavklaring for begrepet kommunitarisme i avsnitt 2.2.2, fotnote 49.

⁵³ Ifølge Lundberg 2005:85

⁵⁴ Volf 1996:63

⁵⁵ Lorentzen 2004:26.

Lorentzen argumenterer i likhet med Volf at fellesskapets grenser kan bidra til en opplevelse av tilhørighet og stabilitet, som det er viktig og ikke gi slipp på. I tråd med den hypersosiologiske kommunitarismens tankegangen er det ikke er mulig å unngå at noen føler seg utenfor, men dette må ikke gjøre at kampen mot eksklusjon stilner.

2.3.1 Årsaker til manglende inkludering

Det kan være flere årsaker til at et fellesskap ikke oppleves inkluderende, og jeg vil videre se på noen elementer som kan bidra til dette. I et fellesskap kan det oppstå problemer der det blir konflikt i relasjoner mellom aktørene, og dette kan bli destruktivt både for de det gjelder og fellesskapet som helhet. Et fellesskap består gjerne av mange ulike personligheter, og det kan oppstå uenigheter som gjør det vanskelig for fellesskapet å romme alle parter. Dette kan innebære en konflikt mellom enkeltindivider, men også mellom individer og fellesskapet som helhet. Resultatet av slike konflikter kommer gjerne an på hvilken status og posisjon man står i forhold til hverandre. I en foreldre-barn-relasjon, vil det være en naturlig asymmetri der det er en leder og en underordnet, og resultatet vil ofte bli styrt av den med mest makt. I et menighetsfellesskap er ikke denne maktbalansen like selvsagt, og det kan være utfordrende å finne en balanse der alle opplever å bli sett og hørt, samtidig som fellesskapet som helhet blir ivaretatt.⁵⁶

Volf skriver at vi i den vestlige verden ofte har et bilde av oss selv som et inkluderende folk, fordi vi har et demokrati som skal bidra til at alle har like rettigheter og tilgang på fellesskapets goder. Faren ved dette er at det kan gjøre oss blinde for områder der mennesker ikke blir inkludert.⁵⁷ Han trekker frem to årsaker til at fellesskapet kan bli ekskluderende. Det første er at man genererer nye former for eksklusjon i jakten på å slå ned på ekskluderende praksiser. Vår egen moral og forståelse av hva et fellesskap skal være, kan sette nye undertrykkende grenser rundt dem man prøver å hjelpe. Et eksempel på dette er *assimilasjon*, som innebærer at man må endre oppførsel og identitet for å få lov til å bli en likeverdig del av fellesskapet. Den andre årsaken er at man i frykt for å gå i den første fellen, slutter å ha noen former for grenser eller meninger i det hele tatt, fordi man er redd for å ekskludere.⁵⁸ En mulig løsning er å se på disse to årsakene som ytterkanter, og forsøke å finne en gylden middelvei.

Fordommer kan også stå i veien for inkludering, og dette kan handle om at man har en sterk uenighet om hverandres livsstil, religion, oppførsel, valg i privatlivet eller av jobb. Volf mener at det

⁵⁶ Bø & Schiefloe 2007:23.

⁵⁷ Ifølge Volf 1996:59.

⁵⁸ Volf 1996:64.

i møte med fordommer og dømming må skilles mellom *eksklusjon* og *differensiering*. Eksklusjon har den konsekvens at mennesker blir satt utenfor fellesskapet, mens i en differensiering ser man ulikhetene, men aksepterer og inkluderer likevel den andre.⁵⁹

2.3.2 Kulturelle og kontekstuelle forskjeller

En annen utfordring ved det å skape et inkluderende fellesskap er de kulturelle og kontekstuelle forholdene man står i. Vi lever i en verden der ulike tradisjoner og livsstiler konfronterer oss i økende grad. Begrepet kultur brukes gjerne på mange ulike måter og ulike nivåer. I denne sammenhengen støtter jeg meg til den forståelsen Heiene & Thorbjørnsen bruker, som innebærer kultur som et utvidet begrep som beskriver nær sagt alle menneskelige aktiviteter.⁶⁰ Fellesskap har gjerne et kulturelt uttrykk som har blitt utformet underveis, eller som er et produkt av tidligere generasjoner. I menighetsfellesskapet er det mange ulike kulturuttrykk, men kirken har også blitt beskyldt for å være kulturfiendtlig. Hegstad skriver at kultur i sammenheng med kirkeforståelse må oppfattes som en kompleks størrelse, fordi kultur formes på ulike måter og er en del av menneskets frihet til å forme sin egen tilværelse. Troen har mange ulike former for uttrykk, og dette uttrykket er alltid kontekstuell.⁶¹

Heiene og Thorbjørnsen viser til H. Richard Niebuhr som har samlet fem syn på kultur man finner innenfor kristendommen. Det første standpunktet kaller han *Kristus mot kulturen*, som innebærer en avvisning av samfunns- og kulturliv, og som separerer kirken fra verden som *ond*. Her tenker man at verdenskulturen er preget av forgjengelige verdier, mens den kristne kulturen baserer seg på Guds rike. I trosretninger som har dette synet, vil det være et ganske tydelig skille mellom de som er innenfor og utenfor basert på kulturytringer. Det andre standpunktet er *Kristus i kulturen*, som er en forståelse av det kristne kallet som noe man også kan virkeliggjøre gjennom verdslig arbeid i verden og gjennom kulturlivet. Dette synet vokste frem gjennom den liberale teologi ved forrige århundreskifte, der man snakket om å forstå kulturen i lys av Kristus.

Det tredje standpunktet er *Kristus over kulturen*, der man har en *både-og-holdning* til kristendom og kultur. Dette er en mellomting mellom de to forrige punktene, og fokuserer på å ivareta begge størrelsene. Den vil samtidig vektlegge at kristendom og kultur i praksis ikke kan skilles. Det fjerde punktet kalles *Kristus og kulturen som paradoks*, og er en forståelse som avviser tanken om kristendom og kultur som en harmonisk syntese, men som heller ikke avviser kulturen helt. Dette synet baserer seg på en forståelse av mennesket som syndig og i behov for forsoning, og skaper

⁵⁹ Volf 1996:68.

⁶⁰ Heiene & Thorbjørnsen 2001:194.

⁶¹ Hegstad 2009:71.

dermed en dualisme mellom dette og kulturen. Luther brukes som kilde, fordi han skiller mellom livet i Kristus og livet i kulturen, men samtidig ser sammenhengen mellom disse. Menneskene er i frie til å gjøre det kulturen krever, men disse sfærene skal ikke blandes. Et eksempel på denne forståelsen er at evangeliet ikke kan gjøre noen til en bedre lege, i likhet med at kulturelle fremskritt ikke kan fornye menneskets åndelige liv. Den femte posisjonen heter *Kristus omformer kulturen*, og skiller seg både fra den posisjonen som avviser kulturen og den som mener at kristendommen lever i harmonisk syntese med den. Den legger vekt på Guds skapende aktivitet i verden, og Guds makt til å omforme verden. I stedet for å tenke at kultur er noe negativt, har denne retningen en positiv holdning til menneskets mulighet til å gå fra å være selvsentrert til Kristus-sentrert også gjennom kultur.⁶²

Disse fem punktene viser at selv innenfor et menighetsfellesskap kan det være store kulturelle forskjeller basert på hvorvidt man forstår kultur og kontekst som noe positivt eller negativt. Mennesker vil alltid preges av kultur og kontekst, og spørsmålet som blir relevant for denne oppgaven er om kultur kan bidra til å gjøre menighetsfellesskapet mer inkluderende eller ekskluderende. Hegstad setter lys på de konfliktene som kan oppstå når kulturelle uttrykk blir misforstått som representative for troen. Dette kan gi utslag i at mennesker som står utenfor fellesskapet forstår troen gjennom kirkens kulturelle uttrykk.⁶³ Sett fra et sosiologisk perspektiv kan dermed kultur både bidra til inkludering ved å trekke til seg de som identifiserer seg med den, men også ekskludere de som ikke føler seg hjemme i uttrykket. I en menighet kan konsekvensen slik Hegstad legger frem være at kulturen tilsynelatende representerer fellesskapet i større grad enn det kirken virkelig samles om.

⁶² Heiene & Thorbjørnsen 2001:196-198.

⁶³ Hegstad 2009:71.

2.4 Oppsummering

Sosiologiske perspektiver har gitt oss innblikk i hvordan vi kan forstå menneskets behov for fellesskap og hva som binder oss sammen. I dette kapitlet har jeg redegjort for ulike aspekter ved inkluderende fellesskap, og teoretikerne jeg har henvist til synes å være enige om at fellesskap både er et mangfoldig og utfordrende tema. Dette gjør at den sosiologiske redegjørelsen kanskje bidrar med flere spørsmål enn det den gir svar, men noen mønstre og kjennetegn har likevel kommet frem. Mennesket fødes inn i fellesskap, det er noe alle er en del av. De kan være både konstituerende og koordinerende, de kan være løse eller stabile. Vi trenger fellesskap for å overleve, men det har også en verdi i form av livskvalitet og som en kollektiv stemme. En redegjørelse av hva fellesskap innebærer derfor også å vise den sosiale verdien av de plassene der mennesker møtes ansikt til ansikt over lengre tid.

Fellesskap finnes alle steder der mennesker er sammen. De kan oppstå både tilfeldig eller ved at medlemmene på bakgrunn av indre, ytre og kontekstuelle forhold aktivt velger å danne et fellesskap. Samfunnet vårt er i endring, og økt individualisme har bidratt til at nye former for fellesskap dannes. Estetisering gjør at vi i større grad kan fremstille oss selv slik vi vil, gjennom bilder vi danner av oss selv i hypervirkeligheten.

Individualismen har gjort oss mer fokusert på opplevelser og opptatt av å realisere oss selv. Disse elementene gjør at fellesskapene har fått nye former, og at grensene har blitt mer skiftende og uklare. Nyliberalismen og kommunitarismen kjemper mot hverandre når det gjelder balansen mellom personlig frihet og hensynet til *den andre*. Disse ideologiske retningene gir oss et bilde på den utfordringen fellesskapet har i det å romme individet og samtidig ivareta fellesskapet som helhet. Spørsmålet blir om idealet bør være og ikke ha noen rammer rundt fellesskapet slik at det ikke er behov for inkludering, eller om disse rammene er der uansett og er noe vi må forholde oss til. Dette vil jeg se nærmere på i avsnittene 4.2.1 og 4.2.4.

3. Teologiske forståelser av inkluderende fellesskap

Jeg har redegjort for hvordan sosiologisk teori kan gi et innblikk i hva det vil si å være et inkluderende fellesskap. Oppgavens problemstilling er et diakonalt spørsmål, og derfor er det naturlig og videre gå inn i teologiske kilder for å forstå inkluderende fellesskap som en diakonal målsetting. I denne delen av avhandlingen trekker jeg opp noen hovedlinjer av hvordan inkluderende fellesskap kan forstås innenfor en teologisk ramme. Hittil i avhandlingen har jeg presentert en generell forståelse fellesskap, der både størrelse og innholdet har vært holdt relativt åpent. Innenfor det kommende kapittelet vil jeg ta utgangspunkt i menigheten som det konkrete fellesskapet. Utgangspunktet mitt er likevel at forståelsen av menighetsfellesskapet kan være like komplekst og varierende som beskrivelsen av begrepet i sosiologisk teori.

I likhet med forrige kapittel vil jeg fokusere en del på begrepet fellesskap, og deretter redegjøre for hvordan *inkludering* armerer det og eventuelt setter det i et nytt lys. Jeg vil først se på teologisk teori som retter seg mot Bibelens tekster, og deretter ta for meg ekklesiologiske forståelser av menighetsfellesskapet. I slutten av kapittelet vil jeg redegjøre for den teologiske forståelsen av diakoniens tjeneste, med hensikt om og senere kunne drøfte inkluderende fellesskap som et diakonalt uttrykk.

3.1 Fellesskap i et teologisk perspektiv

Bibelens tekster er en viktig kilde når vi skal utforme en forståelse av menighetsfellesskapet. Allerede i skapelsesberetningen i det første kapittelet i Bibelen stadfestes det at mennesker er skapt til å være i fellesskap med Gud og hverandre. Cornelius Plantinga beskriver skapelsen som at Gud både deler og binder sammen. Han deler lys fra mørke, vann fra land og dag fra natt, samtidig som han binder mennesket til skapelsen som forsørgere, og han binder dem til seg selv og hverandre.⁶⁴ Dette fellesskapet er selve årsaken til Guds skapergjerning. Volf utdyper at den måten Gud deler og binder sammen også beskriver hvordan Gud skaper oss til å være i fellesskap:

We are who we are not because we are separate from the others who are next to us, but because we are both separate and connected, both distinct and related; the boundaries that mark our identities are both barriers and bridges.⁶⁵

Ifølge Volf er vi i lys av skapelsesberetningen ikke bare skapt som unike individer, men også som

⁶⁴ Ifølge Volf 1996:65

⁶⁵ Volf 1996:66.

en del av et fellesskap med relasjoner vi er avhengige av for å være de vi er.⁶⁶ Forstår vi dette som at Gud er den som har skapt oss til fellesskap, så vil også menigheten være et resultat av Guds samlende kraft.

Fellesskap er et tema gjennom hele Bibelen, og fremstilles som et ønske fra Gud om å være i relasjon med mennesket. Det greske ordet som brukes for fellesskap er *koinonia*, og dette begrepet brukes om det lokale og spesifikke fellesskapet. Det rommer voksende kirkelige relasjoner, og er dermed et vidt begrep. I Det nye testamente utvides begrepet fra å gjelde det utvalgte Israelsfolket, til å gjelde alle mennesker. Dette kan gi et inntrykk av at menighetsfellesskapet får en mer abstrakt størrelse, men tekstene om hvordan *koinonia* skal gjenkjennes gjennom sine åndelige og materielle uttrykk bidrar til at begrepet fremdeles har sine rammer.⁶⁷

Dietrich skriver at det kristne fellesskapet kjennetegnes ved at både den vertikale og den horisontale dimensjonen er til stede, gjennom at det rommer både et fellesskap med Gud og med hverandre. Dette innebærer at det kristne menighetsfellesskapet opererer i flere størrelser og dimensjoner på en gang. Fellesskapet er både konkret og kontekstuell, samtidig som vi i en større sammenheng er en del av *Jesu Kristi kirke på jord*.⁶⁸ Dietrich mener dette gjør at man i det store bildet ikke kan forstå menighetsfellesskapet med en klar og definert størrelse, fordi det utvikler seg hele tiden.⁶⁹ Hegstad vil på sin side omtale kirken som et konkret og erfarebart fellesskap, som samles i troen på den treenige Gud og i Jesu navn. Han poengterer at «kirken er en bestemt gruppe mennesker».⁷⁰ Han viser til Joh 13, 34-35 der det står:

Et nytt bud gir jeg dere: Dere skal elske hverandre. Som jeg har elsket dere, skal dere elske hverandre. Ved dette skal alle forstå at dere er mine disipler: at dere har kjærlighet til hverandre.

Dette bibelstedet er en av mange tekster som legger vekt på den gjensidige kjærligheten mellom troende som tegn på at man er en del av et menighetsfellesskap som Jesu disipler. Det synes å være et ideal i de første kristne menighetene at fellesskapet preges av kjærlighet, og at denne kjærligheten er noe de troende er kalt til å gi stadig gi større rom. Denne kjærligheten som beskrives i Det nye testamentet ikke er abstrakt, men kjennetegnes i handlinger og holdninger som er til hverandres beste. Slik som å tjene hverandre, rettlede og trøste, oppmuntre og ha omtanke for hverandre. Det kristne fellesskapet er forankret i noe som vi ikke kan observere, som er Gud og det kommende

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Dietrich 2011:57-58.

⁶⁸ Dietrich 2011:54-55.

⁶⁹ Dietrich 2011:70.

⁷⁰ Hegstad 2009:17.

Gudsriket, men fellesskapet i seg selv er en «konkret og kontinuerlig *sosialitet* mennesker imellom».⁷¹

3.1.1 Fellesskapets identitet i Kristus

Menighetsfellesskapet består av en rekke ulike individer som identifiserer seg både alene og som fellesskap i troen på Kristus. Paulus beskriver Kristus' nære forbindelse med de troende, ved å snakke om Kristus *i* den troende, og at den troende er *i* Kristus. I Galaterne 2, 19-20 skriver han:

Ved loven døde jeg bort fra loven, så jeg kan leve for Gud. Jeg er korsfestet med Kristus; jeg lever ikke lenger selv, men Kristus lever i meg. Det livet jeg nå lever som menneske av kjøtt og blod, det lever jeg i troen på Guds sønn, som elsket meg og ga seg selv for meg.

Paulus viser til det å være i fellesskap med Gud, som å dø bort fra seg selv og la Kristus forme selvet. Volf hevder at utformingen og rekonstruksjonen av selvet og vår individuelle identitet skjer gjennom prosesser hvor vi identifiserer oss med eller avviser andre, tar til oss eller avviser bilder av oss selv, forme allianser eller bryte med dem, elsker og hater, dominerer eller bli dominert. Det Paulus snakker om er ikke at Kristus skal være en del av identiteten som av og til kommer til overflaten, men en type de-sentrering som ikke ødelegger eller undertrykker selvet. Det handler om å la Kristus bli en del av selve strukturen og sentrum av identiteten, og ikke om å miste seg selv. Identitet i Kristus gir oss et nytt sentrum som transformerer og styrker det gamle.⁷²

Hegstad bekrefter noe av det samme, og skriver at forbindelsen mellom Kristus og individet ikke betyr at ens egen personlighet blir utslettet eller at man blir identisk med Kristus, men at Kristus på en konkret måte er til stede i ens liv. Dette gjelder også i fellesskapet, der Kristus er til stede og skaper en enhet mellom troende.⁷³ Denne enheten representerer menighetsfellesskapets identitet, som igjen handler om å være sendt til verden for å forkynne Guds ord og vitnesbyrd som tegn på fellesskapet vi har med Gud og hverandre.⁷⁴ Korslien skriver at det er igjennom denne enheten i Kristus at konvensjonelle former for status og identitet viskes ut. Det fører til at det er andre grenser og forutsetninger for hvem som hører til og hvem som er utenfor.⁷⁵

Forståelsen av oss selv i fellesskap med Gud og med en identitet i Kristus, gir oss et nytt sentrum for å forstå aksepten og inkludering av oss selv og hverandre. Det nye selvet vi får i Kristus er

⁷¹ Hegstad 2009:89-91.

⁷² Volf 1996:69-70.

⁷³ Hegstad 2009:28.

⁷⁴ Dietrich 2011:69.

⁷⁵ Korslien 2009:97.

kjernen for hvordan vi kjemper mot ekskludering og annerledeshet som ikke blir akseptert i fellesskapet.⁷⁶

3.1.2 Trinitarisk og kristologisk begrunnelse for fellesskap

I Det nye testamente er fellesskap begrunnet både trinitarisk og kristologisk. Det trinitariske perspektivet beskriver en Gud som selv eksisterer i fellesskap og dermed *er* fellesskap med hele sitt vesen. Dietrich skriver at «kirken som fellesskap gjenspeiler fellesskapet mellom Skaperen, Frelseren og Livgiveren i deres enhet og forskjellighet».⁷⁷ I ekklesiologisk teori er det vanlig å ta utgangspunkt i treenighetens fellesskap, som en begrunnelse for det kristne fellesskapet. En trinitarisk begrunnelse for fellesskapet rommer en dynamisk forståelse, der både skapelse og forsoning får plass, og gjør at fellesskapet ikke er statisk eller uforanderlig.⁷⁸ Denne forståelsen gir oss grunnlag for å tenke at det kristne fellesskapet har rom for fornyelse og fleksibilitet. Volf skriver at siden vi tror på en treenig Gud, betyr det også at vi er en del av en *co-faith*. Med dette mener han at fellesskapet av kristne ikke bare er et tilfeldig møte mellom mennesker, men at det også er et sakralt fellesskap der troen på den treenige Gud er sentrum. En trinitarisk forståelse bygger dermed på det å tro i fellesskap.⁷⁹

Den kristologiske begrunnelsen handler om at vi står i et enhetlig fellesskap gjennom Kristi kropp, som alle de troende er en del av. Denne forståelsen av troende som en del av samme legeme, har vært et viktig utgangspunkt for hvordan man har forstått det kristne fellesskapet i det 20. århundre. Dette konkretiseres i nattverden, der vi mottar Jesu legeme gjennom brødet og kalken, og får være i enhet med Kristus og hverandre.⁸⁰ Paulus gir oss et bilde av hvordan vi kan forstå mennesket både som et individ og som en viktig del av fellesskapet gjennom en beskrivelse av fellesskapet som Kristi kropp. I 1 Kor 12, 12-14 står det:

Slik kroppen er én selv om den har mange lemmer, og alle lemmene utgjør én kropp enda de er mange, slik er det også med Kristus, For med én Ånd ble vi alle døpt til å være én kropp, enten vi er jøder eller grekere, slaver eller frie, og alle fikk vi én Ånd å drikke. For kroppen består ikke av én kroppsdel, men av mange.

Kristus identifiserer seg med de troende, men det betyr ikke at menigheten som Kristi kropp er guddommelig. Karl Olav Sandnes mener at Kristi eksistens etter oppstandelsen ikke er

⁷⁶ Volf 1996:71.

⁷⁷ Dietrich 2009:56.

⁷⁸ Dietrich 2009:56

⁷⁹ Volf 1998:33.

⁸⁰ Dietrich 2009:57.

ensbetydende med menighetsfellesskapet. Kristus står også over og utenfor menigheten.⁸¹ Det betyr at forståelsen av menigheten som Kristi kropp ikke må bli ensbetydende med å gjøre menigheten til en ideell objektiv størrelse. Den må i likhet med den trinitariske begrunnelsen romme både skapelse og forsoning. På denne måten kan både individet få plass, og Ånden være sentrum som samler kroppen til en enhet.

3.1.3 Fellesskapet som empirisk og over-empirisk

Både den trinitariske og kristologiske begrunnelsen åpner opp for en forståelse av kirken som et menneskelig og konkret fellesskap, men at det som gjør den spesiell er relasjonen til Ånden som samler det. Menneskeligheten i menighetsfellesskapet understrekes i 1 Kor 12,26, der det står: «om ett lem lider, lider all de andre med». Dette beskriver en solidaritet som er på et menneskelig plan, og som gjør menneskene ikke bare avhengige av Gud, men også av hverandre.⁸² En slik forståelse av kirken som menneskelig fremfor som en identisk manifestasjon av Kristus, rommer en menneskelighet preget av synd og ufullstendighet. Volf mener at når vi forstår kirken som Kristi kropp der alle de troende er lemmer, innebærer dette at kirken ikke er over-empirisk, men konkret og lokal, representert av de kristne som samles. Dette betyr ikke at man skal utelukke en universell kirke, for den eksisterer i like stor grad. Volfs poeng er at det er viktig hvordan man forstår disse størrelsene overfor hverandre, at den universelle kirke ikke må bli forstått som alle kirkene satt sammen i en total kirke, men at den heller må forstås i et eskatologisk perspektiv.⁸³

Selv om man snakker om kirken som empirisk og over-empirisk, er det ikke alltid mulig å skille mellom disse to perspektivene. Dietrich viser til den lutherske teologen Dietrich Bonhoeffer som vektlegger forholdet mellom mennesker, og forholdet mellom Gud og mennesket som to sider av samme sak. Han mener det ikke finnes to adskilte verdener, der den ene er menneskelig og den andre er guddommelig. Dermed legger han et teoretisk grunnlag for at idealet for menighetsfellesskapet og den menneskelige virkeligheten ikke kan holdes fra hverandre.⁸⁴ Hegstad mener også at det ikke kan lages et klart skille mellom fellesskapet som over-empirisk, og det erfarebare fellesskapet som kun bygger på menneskelige relasjoner og gjerninger. Han påpeker at Ånden også kan virke gjennom menneskelige handlinger, og det konkrete fellesskapet mellom mennesker også er et åndelig fellesskap når det står i relasjon til Kristus.⁸⁵ På samme måte mener Korslien at det er viktig og ikke redusere betydningen av verken det sosiale eller sakrale aspektet

⁸¹ Ifølge Hegstad 2009:29.

⁸² Hegstad 2009:89-90.

⁸³ Volf 1998:138-139.

⁸⁴ Ifølge Dietrich 2011:59.

⁸⁵ Hegstad 2009:91.

ved fellesskapet. I en tosidighet der fellesskapet både har en synlig menneskelig og konkret faktor, og en identitet i Kristus er punktet der kirken må eksistere.⁸⁶

⁸⁶ Korslien 2009:98.

3.2 Menighetsfellesskapets samlende elementer

Som vi har sett kan kirken forstås som et konkret menneskelig fellesskap og et usynlig eskatologisk fellesskap som rommer alle troende. Disse to dimensjonene av hvordan vi forstår kirken kan ikke skilles fra hverandre, og er en del av en helhetlig kirkeforståelse. Videre skal jeg se på hva som samler mennesker til dette menighetsfellesskapet, og hva som gjør at fellesskapet oppleves inkluderende eller ekskluderende i et teologisk perspektiv.

Volf mener at vi må snakke om den empiriske kirken når vi snakker om hva som samler den. Det er vanlig å forstå kirken som der mennesker samles i Jesu navn og Guds Ånd er tilstede, men Volf mener dette ikke er en tilstrekkelig referanse for å forstå menighetsfellesskapet, siden åndsnærværet ikke er forbeholdt kirken alene. Man kan heller ikke alltid vite når Ånden er tilstede. Derfor mener han at man må skille mellom Åndens generelle og spesifikke nærvær.⁸⁷ En kirkeforståelse som bygger på Jesu ord i Matt 18:20 om at «der to eller tre er samlet i mitt navn, der er jeg midt iblant dem» er svært vanlig i den moderne kirkebevegelsen. Kirkeforståelsen som bygger på dette bibelstedet sier først og fremst at kirken er en forsamling. Otto Weber beskriver kirken som en synlig forsamling med synlige personer på et spesielt sted for et spesielt formål. Det betyr ikke at kirken kun er på et spesifikt sted, for kirken *er* også når medlemmene ikke er samlet, men at kirken manifesteres når menneskene samles i Jesu navn.⁸⁸ En kirke er en forsamling mennesker, men det er ikke kirke før man samles i Jesu navn.⁸⁹

Hegstad skriver at det er teologisk grunnlag for å forstå menighetsfellesskapet med en egenverdi, og ikke bare en nødvendighet for å være i Jesu nærvær. Det er ikke bare et sted der mennesker søker individuelt vedlikehold for sin tro, men som en del av det troende fellesskapet er man også i fellesskap med Jesus.⁹⁰ Luther var også opptatt av det mellommenneskelige fellesskapet som viktig for å ta del i Kristus og den kjærligheten som Gud har lagt i fellesskapet. Ikke som et krav, men som en naturlig følge av at man ønsket å ta i mot fellesskapet med Gud, og dermed også med andre troende.⁹¹ De samlende elementene i kirken vil ut fra dette bygge både på de troendes behov for fellesskap med hverandre, og som et resultat av fellesskapet med Gud og en plattform for dette.

⁸⁷ Volf 1998:130.

⁸⁸ Volf 1998:137.

⁸⁹ Volf 1998:145.

⁹⁰ Hegstad 2009: 21.

⁹¹ Ifølge Dietrich 2011:63.

3.2.1 Guds Ord og sakramentene som samlende

Et teologisk perspektiv på hva som samler troende til fellesskap med hverandre, vil naturlig nok innebære ulike faktorer som er avhengig av hvilken sammenheng man er en del av. I Norge står vi sterkt i den lutherske tradisjonen, der trosbekjennelsen kommer til uttrykk gjennom Ordet og sakramentene. Hegstad skriver at det er en sentral tanke allerede fra Det gamle testamente at det er Guds ord som bygger relasjonen mellom mennesket og Gud, og skaper nærhet. Det er slik Gud åpenbarer seg for mennesker, men også gjennom hans gjerninger som hele tiden er aktive.⁹² Han mener det er teologisk umulig å se for seg en kirke som ikke samles i Jesu navn. Likevel er man også kirke når man er fra hverandre, for denne kirken strekker seg også ut mot hverdagen og det konkrete livet.⁹³ Hegstad viser til Bonhoeffer som bekrefter noe av det samme. Han hevder at det som gjør at et religiøst fellesskap kan kvalifiseres som kirke, er forvaltningen av Ord og sakrament. Dette skjer i en empirisk kirke, der fellesskapet som består av ulike mennesker samles i enhet rundt nattverdsbordet.⁹⁴

Sakramentene er et sterkt uttrykk for fellesskap, siden man ikke gir disse til seg selv, men er avhengig av en giver- og mottakerposisjon. Sakramentene blir på den måten en kilde til fellesskap, siden de krever menneskelig kontakt.⁹⁵ Volf deler opp sakramentenes funksjoner ved å si at dåpen gjør innlemmelsen av *individet* i det kristne fellesskapet synlig, nattverden gjør *menighetsfellesskapet* synlig, og Guds ord er det som kjennetegner en felles form for kristent liv.⁹⁶ I Den norske kirke er det vanlig å tenke at dåpen er mer enn det Volf mener er en synliggjøring av at man er innlemmet i fellesskapet. Dåpen er det som faktisk innlemmer individet, og skaper tilhørighet til fellesskapet. Dietrich mener at man i en luthersk tradisjon forstår dåpen som Guds gave til mennesket, og at det dermed ikke er noe som forsvinner om man ikke deltar aktivt i menighetsfellesskapet. Hun skriver at «dåpen danner grunnlaget for menneskets fellesskap med Gud, og dermed også menneskets fellesskap med hverandre i kirken».⁹⁷ Den gir enhet i kirken, fordi alle får den samme dåpen i grunnleggende forstand, om de er jøde eller greker, slave eller fri, mann eller kvinne.⁹⁸

⁹² Hegstad 2009:45.

⁹³ Hegstad 2009:93.

⁹⁴ Ifølge Hegstad 2009:91.

⁹⁵ Volf 1998:39.

⁹⁶ Volf 1998:48.

⁹⁷ Dietrich 2011:61.

⁹⁸ Hegstad 2009:47.

3.2.2 Troen og guddommelig nærvær som samlende

Når menigheten samles, er det ikke bare for å møte hverandre, men også for å møte Gud. I et skapelsesteologisk perspektiv er det Gud som samler kirken, og fører mennesket inn i kirkens fellesskap. Hegstad skriver at tro er noe som er knyttet til tilliten om guddommelige løfter, og «troen på kirken er å tro på løftet om Jesu nærvær når mennesker samles i hans navn».⁹⁹ Dette handler ikke om at man setter troen på kirken foran troen på Gud, men at troen på Gud har som følge at man tror på guddommelig nærvær der mennesker samles i Jesu navn. Med tro som kilde for menighetsfellesskapet, kan konklusjonen være at kirken er overalt der troende samles. Dette bekrefter Hegstad som mener at en forståelse av kirken med utgangspunkt i dette bibelverset forteller oss at kirke kan være foruten alt bortsett fra det guddommelige nærværet. Kirken er dermed hvor troende samles i Jesu navn.¹⁰⁰ I Rom 1,16 peker Paulus på evangeliets kraft til å frelse, og hvordan troen kommer av å høre budskapet om Jesus. Troen setter mennesket inn i fellesskap med Gud, og skaper kirken ved å kalle dem inn i fellesskap med andre troende. Hegstad skriver at dette er et vanlig mønster i Det nye testamente, at evangeliet forkynnes, mennesker kommer til tro og menigheter dannes.¹⁰¹

Volf viser til Joseph Ratzinger som mener at troen ikke bare leder en inn i fellesskapet med andre troende, men at menighetsfellesskapet også vedlikeholder og skaper tro. Ratzinger mener at troen kan bli forstått som en personlig omvendelse, men at det ikke er noe man selv skaper som foregår privat mellom individet og Gud. Tro handler om å bli en del av fellesskapet med Gud, som også innebærer et fellesskap med en rekke andre mennesker. Fellesskapet er ikke noe som kommer som en følge av troen, men som er en del av troen selv. Troen er på den måten både en personlig overbevisning, og en kollektiv holdning.¹⁰² Denne forståelsen bidrar til at både troen og det guddommelige nærværet kan ses som samlende elementer i menighetsfellesskapet.

3.2.3 Elementer som inkluderer eller ekskluderer

I avsnitt 3.1.3 så vi at kirken kan forstås både som konkret og usynlig uten at disse to dimensjonene ved kirken kan skilles fra hverandre. En usynlig kirke i et eskatologisk perspektiv vil være i en størrelse som er vanskelig for oss å fatte, og det vil være lettere for oss å forstå inkludering og

⁹⁹ Hegstad 2009:19-21.

¹⁰⁰ Hegstad 2009:20.

¹⁰¹ Hegstad 2009:47.

¹⁰² Volf 1998:35.

eksklusjon innenfor grensene av den konkrete og kontekstuelle kirken.¹⁰³ Sakramentene bidrar til en mellommenneskelig aksept, gjennom at man tillater individet å få ta del i ritualene. Volf skriver at et tegn på denne inkluderingen er at man tar del i det ekklesiologiske fellesskapet, og at denne inngangen markeres gjennom dåpen.¹⁰⁴ Men forstår vi sakramentene som det som skaper kirke, vil det ekskludere flere kristne fellesskap som ikke kvalifiserer til å kalle seg kirke. Disse kristne fellesskapene vil for eksempel samles rundt andre ekklesiologiske elementer, slik som de menneskelige og familiære relasjonene som er gitt gjennom troen og en hyrdeskikkelse. De vil bli diskvalifisert for eksempel fordi de ikke tar del i det synkroniserte fellesskapet med den verdensvide kirken gjennom nattverden.¹⁰⁵

Det er god grunn til å tro at mennesker gjennom alle tider har følt seg ekskludert fra kirken på grunn av det majoriteten har oppfattet som annerledeshet, syndig livsstil, feil rase eller kulturell bakgrunn. På Jesu tid var ikke nødvendigvis eksklusjon basert på de valgene man tok slik man ofte tenker i dag, men kunne handle om sosial status, foraktede yrker, slektsbånd osv. Det var derfor ikke alltid en mulighet å kunne endre seg for å bli inkludert i fellesskapet, og de som oppfattet seg selv som rettferdiggjorte kunne oppleve det feil å være i fellesskap med mennesker som levde i synd.¹⁰⁶ Jesus snudde dette på hodet ved å inkludere de syndige og utstøtte til fellesskap med ham. Volf skriver at siden Jesus brøt med disse sosiale grensene som ekskluderte mennesker, viste han at disse typer grenser i seg selv var onde og utenfor Guds vilje. Jesus var likevel ikke en profet for inkludering, der hans hoved-dyd var aksept og motarbeid av intoleranse. I stedet var han en bærer av nåde som ikke bare skandaløst inkluderte alle inn i fellesskap med han, men som også gjorde det *intolerante* kravet om omvendelse og *nedlatende* tilbudet om tilgivelse.¹⁰⁷ Jesu mål var ikke bare å inkludere mennesker ved å forandre merkelappen disse menneskene hadde fått påsatt, men også å gjenoppbygge mennesker som faktisk levde i synd og som trengte å omvende seg.

Volf setter Jesu strategier for inkludering inn i to kategorier som han kaller *re-naming* og *re-making*¹⁰⁸. På den ene siden å endre forståelsen av rett og galt ved å skifte merkelapp der det ikke stemte og heve en stemme mot urettferdighet. Og på den andre siden å bygge mennesker opp og gjenskape dem, noe alle mennesker trenger.¹⁰⁹ Kirken som en forsamling av mennesker vil også

¹⁰³ Jf.2.3.

¹⁰⁴ Volf 1998:41.

¹⁰⁵ Volf 1998:131.

¹⁰⁶ Volf 1996:72.

¹⁰⁷ Volf 1996:73.

¹⁰⁸ Det er vanskelig å finne en god oversettelse på disse begrepene. En direkte oversettelse kunne være: *navngivning* og *omforming*, men jeg opplever at disse ikke omfavner Volfs poeng like godt. *Re-naming* kan også oversettes til *dåp*, men jeg tror Volf legger mer i begrepet enn dette.

¹⁰⁹ Volf 1996:74.

være full av mennesker som lever i synd. Det er ikke slik at kirken er en perfekt manifestasjon av Guds rike, men kirken vil også bli dømt. Hegstad mener at flere tekster i Det nye testamente bekrefter at det ikke bare er de utenfor kirken som vil bli dømt, men også de som er *innenfor*. Dette betyr ikke at mennesker ikke kan ane hva som skal til for å være innenfor, for Jesus påpeker blant annet i Matt 7,21-23 at det å gjøre urett er uforenelig med å komme til himmelen.¹¹⁰ Hegstad mener at det er farlig å innføre en dobbelthet i kirkeforståelsen, der man skiller mellom den usynlige kirken som består av sanne troende, og den synlige kirken som også består av falske troende. Han foreslår heller å forstå dette som en spenning mellom det fellesskapet vi er i kirken her og nå, og det fellesskapet som vil være i det fullendte Guds rike.¹¹¹ Vi har verken grunnlag for å ekskludere noen fra den usynlige over-empiriske kirken eller den konkrete empiriske kirken. Bibelen forteller oss at dommens funksjon er å gjøre det usynlige synlig, og mange forhold kan være skjult for den det gjelder. Det vil si at kirken i denne verden består av både sanne og falske *kroppsdeler*. Selv om troen ikke er en isolert indre tilstand, men noe som synliggjøres gjennom handlinger og bekjennelse, vil menighetsfellesskapet alltid bestå av mennesker som lever i synd.¹¹²

¹¹⁰ Hegstad 2009:37.

¹¹¹ Hegstad 2009:41.

¹¹² Hegstad 2009:40.

3.3 Teologisk forståelse av kirkens diakonale oppdrag

I dette avsnittet vil jeg se nærmere på hva teologien kan fortelle oss om inkluderende fellesskap som et uttrykk for diakonien. Det å forstå diakoni som en del av kirkens oppdrag er en relativt ny tanke. Den moderne diakonibevegelsen på 1850-tallet slo et slag for at diakonien skulle bli et kirkelig prosjekt, og denne tanken blomstret opp igjen på 70-tallet da det ble et oppgjør med den pietistiske diakoniforståelsen, som hadde et overveiende fokus på en personlighetsorientert kallstenkning.¹¹³ For den teologiske forståelsen skapte dette en endring fra å tenke på diakoni som et uttrykk for troens frukter gjennom nestekjærlighet og barmhjertighet, til å forstå diakonien i et skapelsesteologisk perspektiv, og i sammenheng med alle menneskers gode vilje.¹¹⁴

I Joh 13, 1-17 hører vi om Jesus som kommer med et nytt ideal om å tjene, og viser disiplene dette gjennom et praktisk eksempel der han selv tar en tjeners skikkelse og vasker disiplenes føtter. Dette er et eksempel som ofte brukes i forståelsen av diakoni som en tjener-rolle, samtidig som diakonibegrepet brukes over 100 steder i Det nye testamente med flere ulike betydninger. Begrepet brukes både i en snever forstand der det snakkes om spesifikke tjenester, og også i en bredere forståelse der diakoni beskriver mellommenneskelige relasjoner.¹¹⁵ Det er flere eksempler på sistnevnte, der menighetsfellesskapet oppfordres til å dele sine materielle midler, ha et etisk ansvar, brødsbrytelse og bønn, ha omsorg for de som lider, og disse tingene skal fellesskapet kunne kjennetegnes ved. Dietrich mener at på grunn av disse oppfordringene bør kirken tolkes ut fra et diakonalt perspektiv, der «fellesskapet i Kristus er ufravikelig knyttet til medmenneskelig fellesskap og ansvar for medmenneskene, storfellesskapet».¹¹⁶

Fellesskapet blant de troende i NT kjennetegnes ved å være *solidaritets-* og *omsorgsfellesskap*. Dette viser at fellesskapet i menigheten i seg selv er diakonalt, som igjen innebærer at man kan forstå inkluderende fellesskapet som evangeliet i handling. Det inkluderende fellesskapet er dermed ikke noe man skaper som en følge av trosfellesskapet, men er en del av menighetsfellesskapets identitet. Dietrich skriver at det å være kalt til fellesskap, er også et kall til solidaritet og tjeneste.¹¹⁷ Diakonien er altså en del av det å være fellesskap og en del av kirkens vesen, men kan også forstås som en spesifikk tjeneste. Jeg skal utdype disse to sidene ved diakonien i de neste to avsnittene, og i siste avsnitt redegjør for hvem vi forstår som målgruppe for de diakonale tjenestene.

¹¹³ Fanuelsen 2009:152.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Fanuelsen 2009:146.

¹¹⁶ Dietrich 2011:57-58.

¹¹⁷ Dietrich 2011:69.

3.3.1 Diakoni som en del av kirkens vesen

Som vi så i forrige avsnitt er det flere tekster i Det nye testamente som oppfordrer menigheten til å være et diakonalt fellesskap. Nordstokke mener at den forståelsen vi har av diakoni som en del av kirkens identitet og slik den uttrykker sitt kall i handling, innebærer at diakonien og kirken er avhengig av hverandre for å beholde sitt vesen.¹¹⁸ Han påpeker at det likevel er ulike forståelser av hvordan man tenker diakonien som en del av kirken. Et eksempel er Lars Østnor, som mener at diakonien er knyttet til Guds skapergjerning, som arbeider mot syndens ødeleggelse av skaperverket og mennesket, og at det ikke kan hevdes at Gud har pålagt et avgrenset oppdrag av diakonal art. Det vil si at diakoni kan sees på som en del av det allmenne uttrykket for Guds fortsatte skapergjerning, og dermed like gjerne kan komme til uttrykk gjennom allmenn yrkesutøvelse. Diakoni trenger dermed ikke være knyttet til kirken. Østnor mener ikke at diakonien kan løsrives fra å stå i sammenheng med Kristus, men at den diakonale tjenesten kan stamme direkte fra den enkeltes personlige kall og ikke er avhengig av det kirkelige fellesskapet.¹¹⁹

I luthersk tradisjon har det vært viktig å skille mellom frelsen og gjerningen, og derfor har det vært en vanlig tanke at diakonien ikke er konstitutiv, men konsekutiv. Dette perspektivet innebærer at diakonien er en følge av omvendelse og tro, og kommer etter Ordet har blitt forkynt og tatt bolig i en. Nordstokke viser til den finske forskeren Tuomo Mannermaa og hans elever, som mener at Luthers lære om frelsen innebærer to samtidige dimensjoner, der relasjonen til Gud og *nesten* er noe som virkeliggjøres samtidig i fellesskapet med Kristus.¹²⁰ Det er også norske røster som taler for diakonien som en integrert del av kirkens vesen, blant annet Andreas Aarflot mener det er en «ubrytelig sammenheng mellom diakoniens gjerninger og det forkynte ord».¹²¹ Aarflot mener at diakonien ikke bare er noe man gjør som en følge av omvendelse gjennom Ordet, men at diakonien i seg selv er et kjennetegn på menighetsfellesskapet. Det er en side av det å være kirke. En slik oppfatning er mer vanlig i en nyere økumenisk teologi, og går mer bort fra den pietistiske tanken om at det er individets personlige overbevisning som driver det til diakonalt arbeid.¹²²

Det legges også vekt på å forstå diakoni som en del av kirkens vesen i *Plan for diakoni* fra 2007, og det inkluderende fellesskapet som et uttrykk for at vi er skapt til fellesskap med Gud og hverandre:

¹¹⁸ Nordstokke 2011:155.

¹¹⁹ Ifølge Nordstokke 2011:157-158.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ifølge Nordstokke 2011:159.

¹²² Ibid.

Inkluderende fellesskap er et viktig uttrykk for kirkens medmenneskelige omsorg. Dette fellesskapet beskrives i Bibelen som en kropp med mange ulike lemmer og funksjoner (1 Kor 12). I dette fellesskapet møtes mennesker av begge kjønn med ulike funksjonsevner, ulik kultur og etnisk bakgrunn. I et inkluderende fellesskap skal den enkelte både se og bli sett. Der gis gjensidig trøst og hjelp, der frigjøres nye krefter og nytt håp. Grunnleggende i kristen tro er at mennesket er skapt til fellesskap. Å styrke båndene mellom mennesker og knytte nye bånd der forhold er gått i stykker, er en diakonal utfordring. Gode fellesskap gir alle mulighet til både å yte og ta i mot. De har plass til mangfoldet og sørger for at ingen faller utenfor.¹²³

Diakoniplanen legger vekt på at diakoni ikke bare er noe kirken driver med, men er en del av kirkens oppdrag og identitet, og preger hele kirkens vesen. Det er en dimensjon ved det å være kirke, og ifølge Nordstokke har planens definisjon av diakoni som *evangeliet i handling* fastslått at diakonien «både har et kristologisk og et ekklesiologisk utgangspunkt, den er formet av det som gir kirken dens identitet, og av det oppdraget Gud har gitt kirken i verden».¹²⁴ Det å forme og opprettholde et inkluderende fellesskap er dermed også noe kirken som et diakonalt fellesskap i sin helhet står ansvarlig for.

3.3.2 Diakoni som en spesifikk tjeneste

Diakoni forstås som en del av kirkens vesen og noe alle som en del av fellesskapet er med å utforme. Vi skal videre se at diakonien også kan forstås som en spesifikk tjeneste. John Collins jobbet med å analysere diakonibegrepet i en årrekke, og kom frem til at diakoniforståelsen som skulle dekke all omsorg ikke hadde tilstrekkelig dekning i Det nye testamente. Collins var usikker på om alle de tekstene som handlet om å ha omsorg for hverandre hadde noe med diakoniens tjenester å gjøre, fordi han mente at de bibelske tekstene forteller oss at diakoni er mer enn bare omsorg. Et eksempel på dette er i Apg 6-ff der diakonien beskrives som et vidt begrep, og som et livsprinsipp som innbefatter både *tjenesten ved Ordet* og den praktiske omsorgen som er beskrevet som *tjeneste ved bordet*. Apostlene får kritikk for å ha forsømt de jødiske enkene i den daglige utdelingen, og de velger å løse dette ved å sende syv menn ut for å tjene folket. Collins mener at disse syv mennene, som man referer til som de første diakonene, også forkynte Ordet fordi klagen om at de ble forsømt også handlet om at enkene ikke forstod språket det ble forkynt på fordi de var gresktalende.¹²⁵

Hvis diakoni kun forstås som medmenneskelig omsorg, så kan alle kristne defineres som diakoner. Men hvis diakonien innebærer flere oppgaver, slik som Collins påpeker, vil diakonien også være en spesifikk tjeneste som noen utvalgte mennesker bærer. Mats J. Hansson støtter opp

¹²³ Ifølge Dietrich 2009:55.

¹²⁴ Nordstokke 2011:154.

¹²⁵ Ifølge Fanuelsen 2009:147.

under denne forståelsen, og mener at dette bibelstedet er en av mange eksempler på at diakonien er mer enn omsorg i form av klær og mat, og at denne teksten også viser at diakonene er brobyggere og formidlere av Ordet.¹²⁶ Dermed kan vi forstå diakonien som en formidling av evangeliet gjennom handling. Biskop Gunnar Stålsett beskriver noe lignende i et foredrag på bispemøtet i 2004:

Kirken som Kristi kropp har ikke bare ord, men handlinger og tegn for å nå fram med et bilde av Jesu kjærlighet, som kan forløse mennesker i vår tid og sette dem fri. Det tapte fellesskap (koinonia, communio) i vår tid gjenvinnes ikke bare med evangeliets ord om fellesskap, men med fellesskap-etablerende handlinger. Diakonien er kirkens viktigste kommunikasjon av evangeliet i en tid hvor mennesker lett opplever at de overkjøres av ord.¹²⁷

Stålsett bekrefter diakoniens kristologiske og ekklesiologiske fundament, og gir diakonien en sentral rolle i det å formidle evangeliet.¹²⁸ Dette bidrar til at vi også kan forstå diakonien som en spesifikk tjeneste som er mer enn den medmenneskelige omsorgen, der spesifikke mennesker får diakonale oppdrag som bygger på det å formidle evangeliet. Dermed vil det å skape et inkluderende fellesskap både kunne sees på som en oppgave for det diakonale fellesskapet, og den spesifikke diakonale tjenesten.

3.3.3 Diakoniens målgruppe

Vi har slått fast at diakoni kan forstås både som en del av menighetsfellesskapets vesen og som en spesifikk tjeneste. Det uttrykket for diakoni vi fokuserer på i denne avhandlingen er det inkluderende fellesskapet, og spørsmålet videre blir hvem vi forstår som diakoniens målgruppe når det gjelder nettopp det å inkludere i et teologisk perspektiv. Den første diakoniplanen fra 1988 hadde et tydeligere svar på dette: «Med diakoni forstås kirkens medmenneskelige omsorg og fellesskapsbyggende arbeid, og den tjeneste som i særlig grad er rettet mot mennesker i nød».¹²⁹ Her var det tydeliggjort hvilken gruppe som i særlig grad skulle inkluderes og tas vare på gjennom diakoniens tjenester, men flere forskere har i nyere tid argumentert mot en slik kategorisering. Erik Blennberger mener at alle mennesker i perioder i livet vil være i nød eller ha behov for hjelp, og at det derfor er feil å gjøre utsatte og hjelpetrenende til en egen gruppe. Han mener vi alle er utsatt, og at det ikke er noen grunn til å ekskludere noen fra diakoniens målgruppe. Denne målgruppen bør være alle mennesker.¹³⁰ Hans Stifoss-Hansen stiller seg også bak denne tanken om at diakoniens målgruppe er alle mennesker, noe som også inkluderer de som forstås som utenfor fellesskapet.

¹²⁶ Hansson 2008:57.

¹²⁷ Ifølge Nordstokke 2011:160.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ifølge Jordheim 2009:13.

¹³⁰ Blennberger 2008:110.

Likevel hevder han at man ved en slik vektlegging av likeverd og gjensidighet kan risikere en idealisering, der man gir inntrykk av at nød er noenlunde jevnt fordelt. Sannheten er at noen mennesker er mer utsatt enn andre, og her må også diakonien kjempe for en rettferdig fordeling.¹³¹

En annen utfordring finner vi i en tosidighet i Det nye testamente som kan skape noen utfordringer for hvem vi forstår som diakoniens målgruppe og dermed hvem menighetsfellesskapet skal inkludere. Samtidig som det i 1. Joh 2,2 står at frelsesgjerningen er for hele verden, står det senere i vers 15 at vi ikke skal elske verden og heller ikke det som er i den. Hegstad skriver at *verden* ikke bare forstås som den skapte og falne verden, men også den verden som forkastet Guds forsøk på å frelse den. Dette er en tosidighet som bygger på tanken om at de kristne ikke er *av* verden, men likevel er *i* den.¹³² Dette perspektivet er oppklarende, men gir ikke et tydelig svar på hvem fellesskapet er for. På den ene siden er det snakk om *verden* som noe vi som kristne ikke skal ta del i og la oss påvirke av, men på en annen side vil Paulus oppfordre til å være gode samfunnsborgere og følge kravene vi møter i verden.¹³³ Diakoni forstått som både en sosial og sakral omsorg vil stå aktivt i denne tosidigheten, og har dermed en unik rolle i det å forstå mennesker som identifiserer seg både innenfor og utenfor fellesskapet. Den nye diakoniplanen fra 2007 har gjort tolkningen av diakoniens oppgaver mer åpen og fleksibel, og dette gjør at de enkelte menighetene i større grad må finne sin forståelse av hvilke behov diakonien bør fokusere på i sin kontekst. Jeg vil se nærmere på hva dette innebærer i kapittel 4.3.

¹³¹ Stifoss-Hansen 2009:174.

¹³² Hegstad 2009:64.

¹³³ Ibid.

3.4 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg redegjort for hvordan vi kan forstå inkluderende fellesskap i lys av teologisk teori. Vi har sett at menighetsfellesskapet er et resultat av Guds skapende kraft, og at vi i lys av skapelsesberetningen kan se mennesket som differensierte individer og samtidig avhengige av fellesskap med hverandre og Gud. Det som kjennetegner menighetsfellesskapet og skiller det fra andre fellesskap, er at både det vertikale og horisontale fokuset er til stede. Det er et fellesskap som skal preges av solidaritet og omsorg, noe som kommer til uttrykk gjennom kirkens diakonale kall.

Diakoni er både en del av kirkens vesen og en spesifikk tjeneste. Denne tjenesten innebærer ifølge Collins også et oppdrag om å formidle evangeliet, og er dermed mer enn den allmenne omsorgen. De nytestamentlige tekstene gir flere utfordringer til det kristne fellesskapet om å ha omsorg og dele av det man eier med hverandre.

Diakoni er et vidt begrep, og brukes i mange ulike sammenhenger i Bibelen. Diakoniplanen fra 2007 synes å ha tatt dette til etterretning, og har formulert en plan som har en større bredde enn tidligere. Dette gjør at målgruppen for de diakonale tjenestene ikke er konkretisert, men retter seg mot alle mennesker. De diakonale oppgavene må derfor forstås ut fra den konteksten man er en del av. Diakonien står i en unik posisjon i landskapet mellom kirken og *verden*, og kan dermed se de behovene som også ligger utenfor det man definerer som kirkens fellesskap.

4. Inkluderende fellesskap som uttrykk for diakonien

Hittil i avhandlingen har jeg fokusert på å redegjøre for ulike perspektiver som kan bidra til en forståelse av fellesskapets betydning og funksjon, og hvordan vi kan kjenne igjen et fellesskap som inkluderende. Jeg har satt lys på noen av utfordringene ved dette, og fokusert på fellesskapets viktige funksjon i møte med en selv, hverandre og Gud. I denne delen av oppgaven vil jeg rette blikket mot oppgavens problemstilling, og bedømme hvordan de teoretiske perspektivene som har kommet frem i kapittel 2 og 3 kan bidra til et svar. Jeg vil prøve å forstå inkluderende fellesskap som et uttrykk for diakonien i lys av den sosiologiske og teologiske forståelsen, og se på hvordan disse fagområdene kan utfylle hverandre til et helhetlig perspektiv. Denne delen av oppgaven vil bære preg av drøfting, men vil også inneholde noe teoretisk stoff fra forskere som prøver å svare på de samme spørsmålene. Dette i samsvar med den vekslingen som den hermeneutiske sirkelen åpner opp for.¹³⁴

Gjennom hele denne delen av avhandlingen vil målet være å få en forståelse av hvordan det diakonale arbeidet kan se seg selv både som en del av kirkens sosiale og rituelle arbeid som peker mot fellesskapet av troende. Jeg vil begynne med å se på hva sosiologien og teologien tilsammen kan bidra med til å svare på avhandlingens spørsmål. Jeg vil trekke frem både likheter og ulikheter. I andre del av kapittelet vil jeg presentere fire punkter som jeg mener representerer de kjennetegnene for inkluderende fellesskap som kommer frem i både den sosiologiske og teologiske redegjørelsen. I det siste avsnittet vil jeg ta med meg disse punktene inn i en avsluttende drøfting av hvordan diakonen kan handle ut fra dette i sin kontekst, og bidra til at kirken blir mer inkluderende.

4.1 Sosiologisk og teologisk bidrag til fellesskapsforståelsen

Både innenfor sosiologien og teologien snakkes det om både konkrete og usynlige fenomener. Det kan være vanskelig å snakke distinktivt om disse fenomenene, slik som den over-empiriske og den empiriske kirken, når disse gjerne er to sider av samme sak.¹³⁵ Mer nyttig er det å se på hvordan disse ulike perspektivene kan utfylle og berike hverandre i en forståelse av inkluderende fellesskap. I innledningskapittelet viste jeg til Hegstad som mener at forståelsen av kirken i lys av sosiologien kan ses på som et *utenfraperspektiv*, og teologien som et *innenfraperspektiv*.¹³⁶ I tråd med dette kan det å se kirken i lys av både sosiologisk og teologisk teori gi et mer helhetlig bilde av menighetsfellesskapet.

Både innen sosiologi og teologi prøver man å beskrive noen usynlige fenomener. Sosiologer

¹³⁴ Jf. 1.2.

¹³⁵ Jf. 3.2.3.

¹³⁶ Jf. 1.2.2.

forsøker å beskrive samfunnsfellesskapet som ikke er direkte målbart og konkret, og teologer vil beskrive et usynlig kirkefellesskap. Det er vanskelig å sette konkrete ord på disse fenomenene, men man kan se noen av resultatene uttrykket gjennom menneskene som er en del av det.¹³⁷ Kirkens usynlighet er i dette perspektivet ikke noe som gjelder kun for den, men noe som gjelder alle menneskelige fellesskap. Likevel mener Hegstad at teologers forsøk på å gi kirken en objektiv størrelse som går bak menneskers erfaring og aktivitet, vil slite med å finne sosiologisk støtte for det. Han viser til Peter Berger som kritiserer dette forsøket på å gi kirken en egen personlighet, fordi han mener at «institusjoner bare kan ha en etisk betydning så lenge de tjener og beskytter virkelige personer».¹³⁸ Slik jeg forstår det handler ikke dette om å se bort fra en usynlig kirke, men underbygger tanken om at den over-empiriske virkelighet ikke kan skilles fra den empiriske.

Hvordan man forstår helheten av disse to størrelsene mener Volf har å si med om det over-empiriske fellesskapet forstås som en total av alle kirkens deltakere eller som et eskatologisk fellesskap. Forstår vi kirkens usynlige fellesskap i et eskatologisk perspektiv, er det vanskelig å skulle forholde seg til noe annet enn den konkrete empiriske kirke her og nå.¹³⁹ Det er ikke nødvendigvis ønskelig å gjøre et skille mellom kirkefellesskapets sosiale og åndelige side, men det viser likevel at teologiens trosdimensjon strekker seg utover det sosiologien kan beskrive. Selv om sosiologien kan gjøre en vurdering av usynlige fenomener gjennom deltakernes respons på dette, er den teologiske forståelsen av hva som skjer noe mer enn menneskelige prosesser. Det er en Gud med i bildet. Korslien mener at den sosiologiske forståelsen av fellesskap kan belyse menighetsfellesskapet feil, fordi troens uttrykk gjennom glede, håp og forventning sprenger den sosiologiske forståelsen. Trosdimensjonen skaper en realitet som strekker seg utenfor det sosiale, og gjør at menighetsfellesskapet i seg selv bærer preg av en annerledeshet. Det er ikke sosiale og menneskelige likheter som først og fremst samler oss, det er troen, Ordet og sakramentene vi har felles.¹⁴⁰

Sosiologien kan likevel gi et klarsyn i de menneskelige uttrykkene og aktivitetene som springer ut av dette. Den kan bidra til en forståelse av fellesskapets funksjon i en moderne tid, der den konkrete virkeligheten blir beskrevet. Teologien bidrar i større grad med å legge frem de idealene for fellesskapet vi kan strekke oss mot. Dermed kan man i en forenklet forståelse av dette se på møtet mellom teologien og sosiologien som et møte mellom de idealene Gud har lagt frem for oss, og den menneskelige sosiale virkelighet.

¹³⁷ Hegstad 2009:51-52.

¹³⁸ Hegstad 2009:55.

¹³⁹ Jf. 3.2.3.

¹⁴⁰ Korslien 2009:95.

4.1.1 Menigheten som både et sosialt og sakralt fellesskap

Når vi forstår diakonien som en del av kirkens vesen, vil det diakonale arbeidet også bære preg av hvordan vi forstår kirken. Menighetsfellesskapet bærer med seg en trosdimensjon, der forståelsen av mennesket blir satt i en større sammenheng, og er dermed noe mer enn konstituert av menneskers aktivitet og relasjoner. Selv om troen kan forstås som en menneskelig aktivitet, vil teologien legge til at mennesker ikke kan gi seg selv tro. Gud skaper tro, og gir oss muligheten til å ta i mot dette gjennom Den Hellige Ånd.¹⁴¹ Kirken er i likhet med samfunnet et fellesskap som består av mennesker, og derfor er det ikke rart at sosiologisk forskning vil trekke en konklusjon om at det også er menneskelig aktivitet som danner kirken. Denne forståelsen kan være i konflikt med teologien, fordi sosiologien forutsetter en virkelighetsforståelse uten Guds inngripen, mens teologien snakker om kirken som et resultat av Guds handling. Religion i sosiologisk forskning vil bli sett på som menneskelige projeksjoner av den enkeltes virkelighet, men kan man utelukke at disse projeksjonene svarer til en annen *usynlig* virkelighet? Hegstad skriver at teologien både rommer en forståelse av Gud som står utenfor skapelsen og som transcendent, men også som en Gud som er til stede og fortsetter sin skapelse og frelsesgjerning.¹⁴²

Spørsmålet er om sosiologien kan være åpen for at menneskets aktivitet ikke bare er preget av en usynlig virksomhet, men faktisk er en del av Guds gjerning i den virkeligheten vi kjenner til. Hegstad viser til Eberhard Jüngel som mener man kan forstå menneskets handling som uttrykk for Guds handling, og dermed kirken som et uttrykk for menneskelige handlinger og Guds handling på samme tid.¹⁴³ Dette fører til en tanke om at et skille mellom områdene der mennesker skaper og Gud skaper ikke er nødvendig, fordi Gud skaper gjennom mennesker og et skille mellom disse vil være kunstig. Dermed blir sosiologiens forståelse av kirken som et resultat av menneskelig aktivitet, utvides i teologien til å åpne for at den menneskelige aktiviteten også er et uttrykk for Guds handling.¹⁴⁴ Dette argumenterer for at vi kan forstå kirken som både et sosialt og sakralt fellesskap, som på en side kan forstås gjennom det sosiale mennesket og på den andre siden like fullt er en del av Guds skapergjerning. Inkluderende fellesskap er dermed ikke bare noe som ansvarliggjør mennesket sosialt, men som også bygger på en tanke om at Gud er til stede og gjør at vi også kan forstå kirken som et sakralt fellesskap.

¹⁴¹ Volf 1998:160-161.

¹⁴² Hegstad 2009:56-57

¹⁴³ Ifølge Hegstad 2009:58.

¹⁴⁴ Hegstad 2009:59.

4.1.2 Inkludering som både sosialt og sakralt

Videre er det interessant å se på hvilket plan vi forstår at inkluderingen skal foregå, og om forståelsen av inkludering er den samme i begge de aktuelle fagområdene. Den eskatologiske kirken består av alle de troende, og er et fenomen vi ikke kan tallfeste selv om vi kan se konsekvenser av det gjennom menneskers ord og handlinger. Diakonien som en formidler av evangeliet vil kunne bidra til å vise mennesker veien til dette eskatologiske fellesskapet, men å forholde seg til inkludering i noe annet enn den konkrete kirken ville være å trosse forståelsen av at kirken som empirisk og over-empirisk er to sider av samme sak.

Både de sosiologiske og teologiske kildene bidrar med flere ulike måter mennesker kan inkluderes. I det sosiologiske kapittelet redegjorde jeg for måter mennesker søker fellesskap, slik som gjennom estetisering, opplevelser, kulturuttrykk, engasjement o.l. I det teologiske kapittelet tok jeg for meg de samlende elementene som er spesielle for kirken, slik som Ordet, sakramentene, det guddommelige nærværet og troen. Dette i sin helhet underbygger det at mennesker inkluderes på ulike måter. For noen er det de gode samtalene som trekker de inn i fellesskapet, for andre er det ritualene.¹⁴⁵ Volf beskriver to ulike veier inn i kirken, den individualistiske og den kollektivistiske. Den første veien, som han kaller *person-Christ-church*, innebærer en tanke om at mennesket først får et møte med Jesus og deretter blir en del av kirken. Den andre veien kaller han *person-church-Christ*, der en først blir en del av menighetsfellesskapet og får et møte med Kristus gjennom dette. Likevel poengterer Volf at det å forholde seg til disse to veiene kan være misvisende, siden de står i en avhengighet av hverandre. Med dette mener han at forholdet man har til kirken avhenger av Kristus, og forholdet til Kristus avhenger av kirken. Den eneste måten dette varierer i ulike menigheter, er hvordan man forstår denne avhengigheten.¹⁴⁶ Et eksempel kan være at man gjør seg avhengig av kirken for å ta del i ritualene, eller at man forstår troen som knyttet til det å være en del av et kristent fellesskap. I begge tilfeller vil det tenkes at forholdet til Kristus er avhengig av kirken.

I tråd med dette kan man forstå at inkludering skjer både på et sosialt og sakralt nivå. I likhet med fellesskapsbegrepet kan heller ikke inkluderingens funksjon skilles fra hverandre som synlig eller usynlig. Det diakonale oppdraget foregår på et sosialt plan, men går også utover dette ved å være en del av kirkens rituelle praksis, slik som Gudstjenesten, soknebud, nattverd, lovsang og bønn. Et eksempel på at diakoniens måte å inkludere både kan forstås som sosial og sakral, er de

¹⁴⁵ Korslien 2009:97.

¹⁴⁶ Volf 1998:159.

tilfeller der diakonen drar ut med soknebud til de som ikke kan delta i Gudstjenesten. Slik inkluderes også de inn i det sosiale og det sakrale fellesskapet.¹⁴⁷

Kjernen i det å forstå hvordan det kristne fellesskap skal inkludere mennesker, tar utgangspunkt i hvordan Gud selv inkluderer og tar mennesker inn i fellesskapet med seg selv. Guds omfavelse av mennesket er en modell for hvordan vi skal møte hverandre, og hvem som blir inkludert.¹⁴⁸ På den måten kan man tenke at idealet for inkluderingen ligger i det teologiske verdisynet, men at den konkrete inkluderingen av mennesker i menighetsfellesskapet ligger i et område der det sosiale og sakrale møtes. Korslien skriver at diakonien må ta ansvar der få eller ingen bryr seg, og bygge fellesskap både gjennom det sosiale og det sakrale. Hun mener at diakoniplanen vektlegger fellesskapet i stor grad på det sosiale og mellommenneskelige, men at trossannhetene også må få plass i fellesskapsarbeidet. Hvis vi skal forstå menigheten som et fellesskap i Kristus, må trosdimensjonen få en rett til å eksistere side om side med det sosiale. Fellesskapsfokuset i diakonien må forstås i lys av både den sosiale og sakrale delen av kirken, og det vil være en berikelse hvis man anerkjenner begge disse utgangspunktene som viktige.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Korslien 2009:97.

¹⁴⁸ Volf 1996:100.

¹⁴⁹ Korslien 2009:98.

4.2 Hva kjennetegner et inkluderende menighetsfellesskap?

Vi har sett at det å skape inkluderende fellesskap er noe som skjer med utgangspunkt i både den sosiale og den sakrale delen av kirken. Disse sidene ved menighetsfellesskapet kan ikke skilles fra hverandre. I det følgende kapittelet vil jeg legge frem fire punktene som er mine kategorier for det jeg mener kommer frem av kjennetegn på et inkluderende fellesskap både i den sosiologiske og teologiske redegjørelsen. Disse fire kategoriene av kjennetegn bygger kun på denne avhandlingens teoretiske kilder, og er derfor begrenset til min egen forståelse av den teorien som er redegjort for.

4.2.1 Tydelighet og tilgjengelighet

Det første punktet jeg vil trekke frem, er viktigheten av at fellesskapet er tydelig og tilgjengelig for å kunne oppleves inkluderende. Tydelighet handler om at mennesker skal kunne vite hva de kommer til, og hva kirken står for som fellesskap. Dette innebærer klarhet i hva fellesskapet samles om, å vite om det er rom for å bli en del av det og hva man kan forvente av aktiviteter. Volf er opptatt av at grenser ikke er det samme som eksklusjon, og at rammer også kan være med på å gi mennesker den tryggheten og friheten de trenger for å bli likeverdige deler av fellesskapet. Et fellesskap uten grenser vil kunne oppleves som skremmende og ustabil for mange. Mangelen på rammer rundt fellesskapet vil ikke skape mer inkludering og en mer åpen vei inn, men bare mer forvirring.¹⁵⁰ Diakonens rolle kan dermed være å skape et inkluderende fellesskap ved å tydeliggjøre grensene for fellesskapet det inviteres til og hva det innebærer å være deltaker. Dette kan formidles gjennom dialog, informasjonsarbeid, og gjennom brukermedvirkning. Kunngjøringene i Gudstjenesten kan også være en mulig plattform for å invitere mennesker inn i flere av møtepunktene kirken har, og dermed ha en inkluderende funksjon.

I avsnittet 2.1.2 redegjorde jeg for Bø & Schiefloes tredelte fremstilling om at personlige egenskaper, tilskrevne egenskaper og kontekstuelle forhold har betydning for hvordan mennesker blir en del av et fellesskap. Personlige egenskaper kan innebære at man er innadvendt og forsiktig, og kan være et eksempel på en personlighetstype som har behov for tydelighet. De kontekstuelle forhold bringer oss over på tilgjengelighet, som handler om muligheten til å bli en del av fellesskapet både sosialt og fysisk. At fellesskapet er tilgjengelig sosialt kan handle om nettopp dette med rammene og tydelighet om hva fellesskapet samles om. Tilgjengelighet kan handle om at man må oppleve at det er plass til en i fellesskapet, og at de andre i fellesskapet er tilgjengelige i møte med deg.

Diakoniplanen reiser også spørsmål om hva som kan hindre fellesskap når det gjelder

¹⁵⁰ Jf. 2.4.

tilgjengelighet. Det nevnes for eksempel fysisk og geografisk utilgjengelige lokaler, men det kan også innebære holdninger, manglende kunnskap og frykt for det ukjente.¹⁵¹ Det er ikke nok at man ønsker alle velkommen inn i fellesskapet, hvis ikke fellesskapet er tilgjengelig og sikrer alles deltakelse på lik linje. Diakoniplanen beskriver et godt fellesskap som et sted der ingen faller utenfor, men det er et godt stykke igjen før man har sikret alle en mulighet til å delta på lik linje.¹⁵² Korslien skriver at en av diakonens viktigste roller i å skape et inkluderende fellesskap er å sørge for at fellesskapet i gudstjenesten er tilgjengelig for alle. Når mennesker av ulike grunner ikke kan komme og være en del av fellesskapet, er det kirkens oppgave å oppsøke de som ønsker nattverd. Likevel er det i praksis oftere slik at mennesker må ta kontakt med kirken for å få tilbud om nattverd eller samtale.¹⁵³ Dette kan føre til at denne tjenesten blir for de som er ressurssterke og allerede er inkludert. Tydelighet og tilgjengelighet er dermed viktig for at et menighetsfellesskap skal kunne kjennetegnes som inkluderende.

4.2.2 Rom for endring

Kirken består av mange ulike mennesker, og vil derfor alltid være i endring. Noen trekker ut av fellesskapet, og nye kommer til. Aldersgrupper, behov og fokusområder endrer seg over tid, og gjør det nødvendig å la endringene ta plass for at det skal være rom for nye deltakere. Tross forsøket på å spissformulere hva omsorg handler om i diakoniplanen fra 2007, blir diakonien stående som et begrep som kan bety mye forskjellig. Det å forstå det diakonale oppdraget ut fra diakoniplanen kan lede til mange ulike svar og det er derfor blitt enda viktigere å ta utgangspunkt i den konteksten man står i, slik som geografi, kultur, og menneskers virkelighetsforståelse.¹⁵⁴ Det kan forsvare en tanke om at hvilke oppgaver og menneskegrupper diakonien skal fokusere på er noe som bør bestemmes i hver enkelt menighet, der man står i en umiddelbar nærhet av de lokale behovene.¹⁵⁵ Dette fører igjen til en forståelse av kirken som dynamisk, fremfor en kirke der institusjonens ønske om å holde på sine rammer står foran individenes behov og bidrag.

Korslien mener at når vi skal ta inkluderingen seriøst er det vesentlig å være åpne for at de individene som blir en del av fellesskapet også vil være med og utforme hvordan fellesskapet skal være. En likeverdig deltakelse må fremmes gjennom anerkjennelse, fordeling og representasjon. Det er dermed ikke nok å se og bli sett slik det står i diakoniplanen, men det er også viktig å bli hørt

¹⁵¹ Korslien 2009:88.

¹⁵² Korslien 2009:91.

¹⁵³ Korslien 2009:98.

¹⁵⁴ Fanuelsen 2009:143-144.

¹⁵⁵ Blennberger 2008:111.

og anerkjent for sin identitet og status i fellesskapet.¹⁵⁶ Skal fellesskapet oppleves som inkluderende, må det være villig til å bli formet og påvirket av de menneskene som tar del i det. Det må være rom for fornyelse og en fleksibilitet der menneskers behov blir satt foran ønsket om å bevare tradisjonelle mønstre for fellesskapsbyggende arbeid. Jordheim bekrefter det samme, og mener at det skal være et kjennetegn ved det diakonale fellesskap at alle får mulighet til å være medarbeidere, får bruke sine gaver og ressurser, og kan være i både en giver- og mottakerposisjon. For å oppleve at man er deltaker, må man kunne være en del av endringene som skjer gjennom en likeverdige dialog.¹⁵⁷

Dette handler ikke om å gi slipp på fellesskapets rammer og teologiske fundament, men er heller slik jeg forstår det et mål om å la individet få vokse og ta plass i sine evner, gaver og behov. En slik tanke om kirken som bevegelig og fleksibel står i samsvar med forståelsen av kirken som Kristi kropp. Alle er en del av samme enhet, og er samtidig individer med ulike oppgaver og tjenester som gjør menigheten til det den er. Å la mennesker forme fellesskapet handler ikke om å gi slipp på det kirken står for, men å stole på at Jesus er enheten som samler fellesskapet til tross for våre ulikheter. Her gjelder det å finne en gylden middelvei mellom å konservere troens kjernebudskap og verdigrunnlag, og å la menneskers behov og uttrykk være i utvikling i samsvar med en Gud som fortsetter sin skaper- og frelsesgjerning.

4.2.3 Ulike relasjoner i samme fellesskap

I kapittel 2.1 redegjorde jeg for ulike måter fellesskap dannes, og at vi har ulike behov og årsaker som påvirker dette. Menighetsfellesskapet består av personligheter og mennesketyper som har ulike forventninger til hva det innebærer å være fellesskap. For noen vil det være viktig å tenke på menighetsfellesskapet som en familierelasjon, noe som baseres på forståelsen av Gud som *Far*; og at vi dermed står i en søskenrelasjon. Dette med utgangspunkt i flere tekster i Det nye testamente der man omtaler andre kristne som brødre og søstre på en konkret relasjonell måte.¹⁵⁸ For andre vil forståelsen av fellesskapet som en familie oppleves for nært og intimt, og kanskje til og med ekskluderende.

Lundbergs begreper om *løse* og *stabile* fellesskap kan beskrive noe av denne tosidigheten. Det løse fellesskapet beskriver han som fritt og spontant, mens det stabile fellesskapet som preget av ideologi og fellesskaplig handlekraft.¹⁵⁹ Ut fra Lundbergs definisjon kan det tenkes at kirken er et

¹⁵⁶ Korslien 2009:90-92.

¹⁵⁷ Jordheim 2009:21

¹⁵⁸ Hegstad 2009:90.

¹⁵⁹ Jf. 2.1.1.

stabilt fellesskap på grunn av dens tydelige og faste konturer. Dette gjør at kirken har faste rammer som kan gi grobunn for tillit, initiativ og engasjement. Likevel vil det være mennesker som kun benytter seg av kirken som et sted for tradisjonelle ritualer, og dette gjør at kirken også kan forstås som et løst fellesskap. Spørsmålet blir da om dette går på bekostning av hverandre. Kan kirken romme det stabile fellesskapet og samtidig oppleves inkluderende for de som bare vil innom?

Hegstad mener at menighetsfellesskapet må romme både de korte og spontane relasjonene for å kunne være en åpen og inkluderende kirke. Hvis kirken baserer seg på å være et privat fellesskap med tette bånd, vil dette ekskludere de som ønsker å være en del av fellesskapet uten å utlevere seg selv. Han viser til Patrick Keifer som hevder at den mest alvorlige konsekvensen av at kirken beveger seg mot å bli mer selvsentrert og individfokusert, er at det blir mindre rom for *den fremmede*. Gjestfrihet er en viktig dyd i nytestamentlige tekster, og kirken klarer ikke være gjestfri overfor fremmede hvis den ikke er åpen og tilgjengelig for mangfoldet.¹⁶⁰ Kirken bør derfor strekke seg mot å være et fellesskap som rommer mange ulike relasjoner, både de relasjoner man opplever som familie, som venner og som fremmede. Kirken må ikke forutsette visse relasjoner, men romme ulike former for menneskelig kontakt.¹⁶¹ Korslien bekrefter noe av det samme og viser til diakoniplanens fokus på fellesskapet som Kristi kropp med ulike lemmer og funksjoner. Denne forståelsen av fellesskapet er både enhetlig og mangfoldig. Den åpner opp for at det kan være mange ulike fellesskap innenfor menigheten i både små og store størrelser, slik som trosgrupper, husfellesskap og sorggrupper.¹⁶² Et fellesskap som kan romme ulike relasjoner og være både løst og stabilt, vil i lys av dette kjennetegnes som inkluderende.

4.2.4 Anerkjennelse og rom for individet

Den sosiologiske redegjørelsen viser at vi lever i en tid der individets ønsker og behov står sterkt. Dette resulterer i at det er vanskelig å seg for seg et inkluderende fellesskap uten rom for individets påvirkning og utfoldelse. utfordringen ligger i å finne en balanse mellom en kristelig individualisme og en forståelse av kirken som et kollektiv som ikke drukner individets behov.¹⁶³ For at dette skal være mulig må man finne en balanse der individet opplever seg ivaretatt, samtidig som fellesskapet i sin helhet får rom og næring. Ting som kan stå i veien for dette er at man har store uenigheter når det gjelder livsstil, oppførsel eller andre valg man gjør i livet, som fører til at blir problematisk for individer å leve side om side i samme fellesskap. En god målsetting vil være å fremme en kultur for å forstå ulikhetene som en positiv differensiering, der man klarer å akseptere

¹⁶⁰ Hegstad 2009:105.

¹⁶¹ Hegstad 2009:107.

¹⁶² Korslien 2009:88.

¹⁶³ Hegstad 2009:107.

og inkludere hverandre tross ulikhetene.¹⁶⁴

Det å omfavne mennesker i et fellesskap må ikke bli det samme som å gjøre dem ett med en selv. Dette må ikke forveksles med hvordan vi forstår Kristi kropp som enhet, for denne forståelsen av menigheten poengterer nettopp det motsatte. Forståelsen av menigheten som Kristi kropp samler alle til en enhet, men rommer samtidig individets verdighet, tankefrihet, privatliv og selvutvikling.¹⁶⁵ Skapelsesberetningen underbygger også denne forståelsen av individet som en del av en sammenheng, men samtidig som et differensiert individ. Gud setter grenser mellom mennesker for å skape frihet, og binder de samtidig sammen med seg selv og hverandre. Eksklusjon kan skje der mennesket separerer det som Gud har satt sammen og samler det Gud har trukket fra hverandre.¹⁶⁶

Det å anerkjenne våre ulikheter og likheter blir dermed en viktig del av det å kunne være et fellesskap som rommer individer og det helhetlige mangfoldet. Korslien mener det er gjennom anerkjennelse mennesker blir satt i stand til å se seg selv som en verdifull del av fellesskapet.¹⁶⁷ Anerkjennelse kan bidra til å sikre individet en plass og en mulighet til å være med å forme fellesskap og slutte seg til de rammene som ligger der. Dette forutsetter en dialog, der individet blir møtt av gjensidighet og likeverd.¹⁶⁸ Å møte mennesker med dialog, vil kunne bidra til at kirken oppleves mer inkluderende. Slik jeg beskrev i avsnitt 3.1.1. mener Volf at redskapet for å kunne akseptere annerledeshet og ulikhet er at vi lar Kristus forme vår identitet. Dette er ikke en identitet som undertrykker selvet, men som gir oss et nytt sentrum som transformerer oss, og som kjemper i mot eksklusjon og dømming.¹⁶⁹ Gjennom Kristus kan vi gi anerkjennelse og rom for individet, samtidig som vi ivaretar fellesskapet som helhet.

¹⁶⁴ Jf. 2.3.2.

¹⁶⁵ Lundberg 2005:59.

¹⁶⁶ Volf 1996:67-68.

¹⁶⁷ Korslien 2009:89.

¹⁶⁸ Jordheim 2009:23

¹⁶⁹ Jf. 3.1.1.

4.3 Inkluderende fellesskap som resultat av diakonal handling

Jeg har lagt frem fire punkter som jeg mener representerer et bilde av det som kjennetegner et inkluderende menighetsfellesskap ut fra denne avhandlingens teoretiske kilder. Disse punktene representerer et svar på problemstillingen, men kan ikke stå alene uten at jeg videre diskuterer hvordan diakonien skal forholde seg til dette. Denne avhandlingen stiller et diakonalt spørsmål, og derfor er det naturlig å snakke om de utfordringene som ligger i det å tenke på diakonien som et utgangspunkt for at disse kjennetegnene skal komme til live. Hvem er det som står ansvarlig for at menigheten blir et inkluderende fellesskap?

Ut fra diakoniplanens forståelse av inkluderende fellesskap som uttrykk for diakonien, er det mulig å tenke at der diakoni skjer, der skjer også inkluderende fellesskap. Tidligere har vi sett at diakoni både kan forstås som en del av kirkens vesen, og som en spesifikk tjeneste som konkrete personer blir kalt til.¹⁷⁰ Hvis dette er vårt utgangspunkt, så vil det være naturlig å tenke at diakonene står i en spesiell posisjon med ansvaret for å skape et inkluderende fellesskap som en del av sin tjeneste. Samtidig kan man ikke avvise at kirken som helhet har et diakonalt ansvar, og dette ansvaret vanskelig lar seg personifisere. En mulig konklusjon er at dette er to sider av samme sak, og at diakonen sammen med fellesskapet må innføre en inkluderende praksis. En diakon har med sin spesifikke rolle mulighet til å sette et fokus på dette, både gjennom sin posisjon, sin kompetanse og avsatte tid.

I avsnitt 3.2.3 redegjorde jeg for Volfs forståelse av Jesus sine to strategier for å inkludere, som han kaller *re-name* og *re-make*. Dette kan gi en konkret pekepinn på hvordan diakonen kan bidra til å skape en inkluderende kultur. Ved å endre merkelapper på grupper eller mennesker som ikke stemmer, og ved å gjenoppbygge mennesker som er brutt ned. Et slikt fokus fra diakonens side tror jeg vil kunne påvirke fellesskapet som helhet, slik at også menigheten får en holdningsendring ovenfor de som står utenfor fellesskapet. Den spesifikke diakonale tjenesten og det diakonale fellesskapet som helhet kan dermed stå sammen om å skape et inkluderende fellesskap.

En god effekt av dette kan være at deltakerne opplever at de representerer og former fellesskapet i like stor grad som diakonen. En utfordring ved denne ansvarliggjøringen er at fellesskapets deltakere har ulike forutsetninger for å bidra i de diakonale tjenestene. Dette gjør at diakonen må bidra til en rettferdig fordeling, der det ikke bare er de ressurssterke som får en opplevelse av at de er viktige i fellesskapet.¹⁷¹ Det å anerkjenne individets verdi kan ikke bare basere seg på det man bidrar med, men også på den verdien man har i lys av å være skapt og forsonet med Kristus. Det er

¹⁷⁰ Jf. 3.3.1 og 3.3.2.

¹⁷¹ Ifølge Korslien 2009:89

en viktig del av diakonens rolle og ikke bare sette ord på dette, men også arbeide for at individets verdi får praktiske konsekvenser. Et eksempel er at kirken ikke bare med ord sier at den er et fellesskap for alle, men at den virkelig åpner opp for at alle de som ønsker det kan være med å forme og utvikle rammene og innholdet. Diakonen kan bidra til dette gjennom likeverdig dialog, som igjen kan bli en kilde til tillit og åpenhet.¹⁷²

4.3.1 Hvordan forstår vi inkludering i forhold til giver og mottaker?

I avsnitt 3.3.3 redegjorde jeg for noen perspektiver på hvordan vi kan forstå den diakonale målgruppen. Konklusjonen var at alle mennesker er målgruppe for de diakonale tjenestene, fordi vi alle er likeverdige og i behov for omsorg i større eller mindre grad gjennom livet. Dermed er vi alle både givere og mottakere. Som følge av dette kan man spørre om vi i det hele tatt skal bruke ordet inkludering, hvis vi ikke gjør et skille mellom giver og mottaker. For krever ikke inkludering en giver? Dietrich skriver at «hvis kirken skal være et inkluderende fellesskap, hvem er da kirken, hvis noen *inkluderer* og noen *blir inkludert*?»¹⁷³ I lys av dette kan det oppleves som bruken av ordet inkludering i Diakoniplanen fra 2007 ikke går overens med selve målet i planen, nemlig å fjerne skillet mellom giver og mottaker. Dietrich mener at fellesskapsbegrepet i seg selv er verdiladet som inkluderende, og at man ved å definere det som inkluderende signaliserer at noen er innenfor eller utenfor. Hun mener at man med fordel kunne endret begrepet fra inkluderende til åpent fellesskap, for å signalisere at kirken bygger på verdier slik som gjensidighet og respekt, og at fellesskapet er åpent for alle.¹⁷⁴

Dietrich ser det som problematisk å sette rammer rundt menighetsfellesskapet uten å inkludere noen mot sin vilje og ekskludere andre som føler seg som en del av det.¹⁷⁵ I møte med Volfs argumenter som jeg redegjorde for i avsnitt 2.4.1, kan det å fjerne rammene på den positive siden bidra til å fjerne undertrykkende grenser rundt dem man prøver å hjelpe, men det kan også føre til en ny ekskluderende praksis.¹⁷⁶ Faren ved å fjerne rammene og tydeligheten av hvor fellesskapet begynner og slutter, er at det kan legge for mye av ansvaret for det å bli inkludert over på individet. Det kan føre til at det kun er de mest ressurssterke som klarer å oppsøke det. Slik jeg forstår Dietrich er målet med å fjerne rammene og endre ordet *inkludering* det å gjøre kirken mer åpen og likeverdig. Volfs poeng er at det å fjerne rammene ikke nødvendigvis bidrar til dette.

Flere forskere er enige om at skillet mellom giver og mottaker må bort. Jordheim mener at

¹⁷² Korslien 2009:96.

¹⁷³ Dietrich 2011:51.

¹⁷⁴ Dietrich 2011:55

¹⁷⁵ Dietrich 2011:70-71.

¹⁷⁶ Jf. 2.3.

diakonien ikke skal definere noen som givere og andre som mottakere, og at det er derfor diakoniplanen poengterer at kirken skal være et fellesskap der alle kan både yte og motta.¹⁷⁷ Stifoss-Hanssen mener også at det må være et mål å kvitte seg med uttrykk i diakonien som bidrar til en asymmetri mellom giver og mottaker. Ønsket er en diakonidefinisjon som legger vekt på gjensidighet, likeverd og respekt. Den nye forståelsen skal hindre muligheten til å tenke på mennesker som gjenstander, og fjerne usunne maktforhold mellom den *sterke* og *svake*.¹⁷⁸ Jeg opplever at dette et godt utgangspunkt for å skape et diakonalt fellesskap, men det kan være utfordrende at man også her ønsker å tone ned rammene rundt de menneskelige funksjonene i fellesskapet. Jeg tror rammene er med på å tydeliggjøre hva som kan forventes, og bidrar til en stabilitet som er grobunn for tillit og trygghet. En asymmetri mellom giver og mottaker vil alltid være tilstede, og det kan oppleves utrygt når ikke er tydeliggjort hvilken rolle man har ovenfor hverandre. Å fjerne en usunn balanse mellom giver og mottaker er i utgangspunktet positivt, men må ikke føre til at rollene blir uklare, noe som igjen kan skape kaos og mangel på tillit.

I tråd med dette er min konklusjon at diakonien ikke må være redd for å tydeliggjøre sin giverposisjon. Noe annet tror jeg vil gjøre den mindre synlig og tilgjengelig, og dermed kun for de som er ressurssterke nok til å inkludere seg selv. Dette mener jeg ikke er en motsetning til at diakonen også har en selverkjennelse av sine egne utfordringer og tilkortkommenhet, og sitt behov for selv å være mottaker av kirkens omsorg. Diakonien må ikke bli blind for menneskers lidelse og spesielle behov for omsorg, fordi den er redd for å stigmatisere eller sette seg i en hjelpeposisjon. Omsorgen må basere seg på medmenneskelighet og nestekjærlighet, både i det felles diakonale oppdraget fellesskapet har og i den spesifikke diakonale tjenesten. Diakonien må tørre å sette grenser, nettopp for å kunne ivareta og gi trygghet til de som trenger det mest.

4.3.2 Hvordan arbeider vi i spennet mellom ideal og praksis?

I kapittel 4.2. la jeg frem fire punkter som jeg mener kjennetegner et inkluderende fellesskap ut fra oppgavens teoretiske redegjørelse. Disse var *Tydighet og tilgjengelighet*, *Rom for endring*, *Ulike relasjoner i samme fellesskap*, og *Anerkjennelse og rom for individet*. I de to forrige avsnittene har jeg sett på hvordan vi kan handle for at disse idealene skal bli til virkelighet. Forståelsen av dette strekker seg ikke lengre enn mine teoretiske kilder, og jeg tror det vil kreve en empirisk undersøkelse for å kunne gi videre konkrete innspill til en diakonal praksis. Derfor vil jeg i siste

¹⁷⁷ Jordheim 2009:14, og jf.3.3.3

¹⁷⁸ Stifoss-Hansen 2009:172-173

avsnitt heller fokusere på hvordan vi kan arbeide i spennet mellom de idealene vi har, og den konkrete og kontekstuelle praksisen vi står i.

For en diakon vil kanskje de perspektivene på inkluderende fellesskap som har kommet frem i denne avhandlingen være selvfølgelig og en naturlig følge av det arbeidet man driver. For andre vil de virke utenkelige i den konteksten man står i. Uansett vil det alltid være et spenn mellom den virkeligheten man opplever, og det idealet man prøver å strekke seg mot. Bibelen er en kilde til våre idealer om det kristne fellesskapet, og der finner vi begrunnelsen for fellesskapets verdi gjennom slik Gud åpenbares som fellesskaplig i sitt vesen, og som skaper og forsoner. Vi kan finne idealet i forståelsen av menigheten som Kristi kropp, der vi alle er likeverdige deler som former fellesskapet. Vi kan gjennom dette vite at menighetsfellesskapet er ønsket og inspirert av Guds vesen.

Selv om vi tror på disse idealene, vil det alltid være et spenn mellom det vi ønsker og det som eksisterer i en konkret forstand. Dette spennet gjør at man både må strekke seg mot de idealene for fellesskap man har, men også må ta høyde for dens tidvis skrøpelige virkeliggjøring. Når kirken snakker om fellesskap må det ikke bli en abstrakt teori som mangler røtter i virkeligheten og erfaringene, for da mister kirkens fellesskaps-forståelse sin troverdighet. En abstrakt fremstilling av menighetsfellesskapet der man løsriver seg fra den konkrete og kontekstuelle virkeligheten og opphøyer dette fellesskapet som feilfritt, står heller ikke i samsvar med den nytestamentlige omtalen av fellesskapet.¹⁷⁹

En slik opphøyelse av fellesskapet og idealene kan skape en følelse av eksklusivitet, som oppleves ekskluderende for de som ikke føler de oppfyller kravene som idealene tilsier. Det kan være at kirken fokuserer sterkt på idealet om at alle skal bidra, og dermed ekskluderer de som ikke er i stand til dette. Et inkluderende menighetsfellesskap vil derfor tjene på å ikke bare snakke om sine idealer, men også den konkrete virkeligheten der vi alle er ufullstendige overfor Gud. En åpen og ærlig kirke vil oppleves mer inkluderende og inviterende.¹⁸⁰ De fire punktene som jeg tidligere har lagt frem som svar på oppgavens problemstilling må sees i lys av dette, og kan kun være idealer som vurderes i sammenheng med det kontekstuelle og konkrete fellesskapet. I spennet mellom idealer og praksis, må de lokale omstendighetene og menneskets mangfoldighet tas hensyn til.

¹⁷⁹ Dietrich 2011:56-57.

¹⁸⁰ Hegstad 2009:105.

5. Avslutning

Det kan oppleves sårt å stå utenfor et fellesskap man ønsker å være en del av. Det gjør vondt hvis man ikke blir anerkjent, sett og inkludert. Disse ordene var starten på avhandlingen, og er bakgrunnen for at oppgavens problemstilling er relevant i det diakonale arbeidet. Den er aktuell fordi vi ønsker å være en åpen og inkluderende kirke, og derfor må vi prøve å forstå hvordan diakonien kan være et svar på dette.

Problemstillingen for avhandlingen var å finne ut hva som kjennetegner et inkluderende fellesskap i lys av sosiologisk og teologisk teori. Jeg har vært innom flere ulike forståelser av hva det vil si å være et inkluderende fellesskap, og hva som kjennetegner dette. De sosiologiske perspektivene jeg har trukket frem har vist at fellesskap kan komme i mange ulike former og størrelser, og at fellesskap både er noe vi er født inn i og kan velge å være en del av. Samfunnet vårt er i endring, og nye former for fellesskapsdannelse har blomstret opp. Sosiale medier har gjort oss mer opptatt av det estetiske, noe som fører til at vi i større grad forstår oss selv og våre relasjoner i gjennom bilder. Vi har blitt mer individfokuserte og opplevelsesstyrte, noe som gjør at den personlige friheten og individets rett til å uttrykke seg er høyt prioritert. Utfordringen blir å romme fellesskapets behov som helhet, og samtidig gi plass til individet innenfor de rammene som kreves for å beholde en form for trygghet og tydelighet.

Vi mennesker har behov for forskjellige ting, og har ulike egenskaper som påvirker hvilke roller vi har i fellesskapet. En inkluderende kirke må derfor romme mangfoldighet, som gjør at man opplever å være en viktig del av fellesskapet selv når en ikke kan bidra. Den må romme både nære familiære relasjoner og være gjestfrie mot fremmede. Det må være lov til og bare være tilstede, men også være med å bidra hvis man ønsker det. Individualismen har lagt ansvaret for å bli en del av et fellesskap over på individet. Dette gjør at individet i større grad må ta initiativ, noe som kan oppleves vanskelig hvis man ikke har ressursene til dette eller er usikker på om man er ønsket. For at mennesker skal oppleve at kirken er et fellesskap der alle kan komme, er det viktig at den har tydelige rammer som gjør dette trygt og forutsigbart. Denne tydeligheten kan for eksempel formidles gjennom dialog og informasjon, og en konkret invitasjon.

Det sosiologiske perspektivet har bidratt med en forståelse av de sosiale mønstrene vi finner i vår tid, som gir oss viktig informasjon om hvordan vi kan inkludere det moderne mennesket inn i menighetsfellesskapet. Likevel er menighetsfellesskapet preget av en annerledeshet som sprenger sosiologiens grenser. Troen på Gud som selv er fellesskap i sitt vesen, er det som samler kirken til en enhet. Teologien forteller om en Gud som skaper mennesket til å være i fellesskap med hverandre og seg selv. Dette fellesskapet er både et konkret empirisk fellesskap, og et over-empirisk

fellesskap som består av alle troende. Disse to sidene av fellesskapet kan ikke skilles fra hverandre, og vi kan gjøre lite annet enn å forholde oss til den konkrete empiriske kirken, spesielt hvis vi forstår det over-empiriske fellesskapet i lys av eskatologien. Likevel må ikke det sosiale gå på bekostning av det sakrale, og heller ikke omvendt. Begge disse dimensjonene er viktige for å kalle seg kirke, og må ikke utelukke hverandre.

En forståelse av menigheten som Kristi kropp kan bidra til å skape et fellesskap som både rommer individene og den enheten vi har i troen. En slik kropp vil romme både det sosiale og sakrale, og tydeliggjøre disse dimensjonenes avhengighet av hverandre. Dette bidrar også til en tanke om at kirken ikke bare må inkludere ved å ønske mennesker velkommen, men også ved å gi rom til å være med og forme fellesskapet. Våre idealer for inkludering har sitt utgangspunkt i den måten Gud selv inkluderer og tar imot mennesker. Jesus inkluderer ved å endre menneskers feilaktige merkelapper og navn, og ved å gjenoppbygge de som er brutt ned.

Mitt svar på problemstillingen kom frem i oppsummeringen av de kjennetegnene jeg fant i sosiologien og teologien som ble utdypet i kapittel 4.2: *Hva kjennetegner et inkluderende fellesskap?* Min konklusjon ble kategorisert i følgende punkter:

- Tydelighet og tilgjengelighet
- Rom for endring
- Ulike relasjoner i samme fellesskap
- Anerkjennelse og rom for individet

I kapittel 4.3 så jeg på hvordan diakonien kan forholde seg til disse kjennetegnene, og handle slik at et inkluderende fellesskap blir et uttrykk for diakonien. Det viste seg at den kontekstuelle sammenheng i stor grad er avgjørende, og at det er viktig at den lokale diakoniplanen får lov til å være fleksibel. Et annet viktig poeng som kom frem i dette kapittelet var at diakonene må forstås i en likeverdig og gjensidig rolle ovenfor fellesskapet, og at fellesskapets individer må ha rom for å veksle mellom å være givere og mottakere. For å oppnå dette kreves det en gjensidig dialog som ikke legger skjul på fellesskapets virkelighet og skrøpelighet. Slik kan man unngå at kirkens fellesskap blir fremstilt som en ideell objektivitet der diakonien får en *ovenfra-og-ned-posisjon*. Samtidig er faren at man i frykt for å stå i en giverposisjon blir blind for den største nøden i samfunnet, noe som fører til at det bare er de ressurssterke som blir inkludert i fellesskapet. Dette gjør at diakonien må ta ansvar for å se utenfor det aktive fellesskapet i kirken, og ta hensyn til de som trenger andre premisser for å kunne bli en likeverdig del av fellesskapet.

Som nevnt i innledningskapittelet er det behov for ytterligere forskning innen diakonifeltet, for å forstå hva det vil si å være i fellesskap med hverandre. Spesielt siden dette har blitt en så sentral del av diakoniplanen.¹⁸¹ Svaret jeg har gitt på problemstillingen er kun med utgangspunkt i de teoretiske kildene som jeg har redegjort for i denne avhandlingen. Dette gjør at konklusjonen er begrenset, og at det er flere temaer og perspektiver som det ikke har vært plass til. I en videre forskning innenfor diakonifeltet som omhandler inkluderende fellesskap, kunne det vært interessant å se på hvordan man kan forstå tjenesteteologi og brukermedvirkning i forhold til hverandre. Dette kunne gitt en spennende diskusjon fra både sosiologisk og teologisk teori, og vært et bidrag til å forstå et fellesskap som inkluderende ut fra menneskers delaktighet. Det kunne også vært interessant å se på problemstillingen i et økumenisk lys, for å lære mer om hvordan ulike kirkesamfunn forholder seg til inkludering. Dette kunne bidratt til en diskusjon rundt tanken om at ulike menigheter inkluderer ulike folk, og om dette er noe vi skal akseptere eller motarbeide. Mest av alt tror jeg det ville være interessant å se på problemstillingen i lys av en empirisk undersøkelse av inkluderende og ekskluderende praksiser i ulike menighetsfellesskap. En slik undersøkelse kunne gitt et mer helhetlig bilde av hvilke faktorer som gjør at mennesker føler seg inkludert eller ekskludert.

¹⁸¹ Jf. 1.1.1.

6. Litteraturliste

Blennberger, Erik 2008: «Diakoni, etik, och ideologi» i: Blennberger, Erik et al. (red.): *Diakoni: tolkning, historik, praktik*, Stockholm: Verbum forlag, s. 89-116.

Bø, Inge & Per Morten Schiefloe 2007: *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*, Oslo: Universitetsforlaget.

Dietrich, Stephanie 2009: «Diakonitjenesten i Den norske kirke i et økumenisk perspektiv» i: Johannessen, Kai Ingolf et al. (red.): *Diakoni en kritisk lesebok*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 45-68.

Dietrich, Stephanie 2011: «Jeg tror på de helliges fellesskap. Teologiske refleksjoner rundt kirken som fellesskap» i: Dietrich, Stephanie et al. (red.): *Kirke nå*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 51-74.

Fanuelson, Olav 2009: «Kirkens omsorgstjeneste» i: Johannessen, Kai Ingolf et al. (red.): *Diakoni en kritisk lesebok*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 141-156.

Hansson, Mats J 2008: «Diakoni – teologisk *reflexion*» i: Blennberger, Erik et al. (red.): *Diakoni: tolkning, historik, praktik*, Stockholm: Verbum forlag, s. 29-64.

Hegstad, Harald 2009: *Den virkelige kirke. Bidrag til ekklesiologien*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Heiene, Gunnar & Svein Olaf Thorbjørnsen 2001: *Fellesskap og ansvar. Innføring i kristen etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hovdenak, Sylvi Stenersen 2006: «Tekstanalyse i diskursanalytisk og hermeneutisk perspektiv» i: Brekke, Mary (red.): *Å begripe teksten. Om grep og begrep i tekstanalyse*, Kristiansand: Høyskoleforlaget AS, s. 73-86.

Jordheim, Kari 2009: «Plan for diakoni i den norske kirke – en presentasjon» i: Johannessen, Kai Ingolf et al. (red.): *Diakoni en kritisk lesebok*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 13-28.

Korslien, Kari Karsrud 2009: «Anerkjennelsens plass i diakonien» i: Johannessen, Kai Ingolf et al.

(red.): *Diakoni en kritisk lesebok*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s.87-102.

Lorentzen, Håkon 2004: *Fellesskapets fundament: sivilsamfunnet og individualismen*, Oslo: Pax Forlag.

Lundberg, Anders P. 2005: *Om Gemenskap. En sociologisk betraktelse*, Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Nordstokke, Kjell 2010: *Diakoni i kontekst: Forvandling, forsoning, myndiggjøring*. Genève: Det Lutherske Verdensforbund.

Nordstokke, Kjell 2011: «En diakonal kirke» i: Dietrich, Stephanie et al. (red.): *Kirke nå*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s.153-168.

Repstad, Pål 2007: *Hva er sosiologi*, Oslo: Universitetsforlaget.

Stifoss-Hansen, Hans 2009: «Når verden raser sammen» i: Johannessen, Kai Ingolf et al (red.): *Diakoni en kritisk lesebok*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 169-180.

Volf, Miroslav 1996: *Exclusion & Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation*, Nashville: Abindon Press.

Volf, Miroslav 1998: *After Our Likeness. The Church as the Image of the Trinity*, Grand Rapids Michigan/Cambridge: W. B Eerdmans Publishing Co.